Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied starostlivosťou Ústavu slovenského jazyka. — Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVIII. ročník Kčs 17.—, jednotlivé čísla po Kčs 1.70. — Účet Štátnej banky československej č. S 13635. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačia ST, n. p., Martin.

OBSAH

Eugen Jóna: Slovenčina v novej školskej sústave — — — — — — — 393
Jozef Ružička: Príspevok ku skladbe slovesa byť — som — — — — — — 398
Ján Oravec: Väzba slovies užiť — užívať a ich odvodenín — — — — — 405

Podnety a diskusie

Jozef Ružička: Časové vety pri formálnych vetných členoch — — — — — 412
Jozef Štolc: Kvantita predpôn v deminutívach — — — — — — — — 413
Ladislav Dvonč: K otázke dvoch jazykovedných termínov — — — — — 415

Posudky

Eleonóra Kučerová: Príručný slovník rusko-slovenský — — — — — — 418
Ján Horecký: N. N. Baranskij, Náčrtok školskej metodiky ekonomickej geografie — — — — — — — — — — — — — — — — 421

Drobnosti

J. Horecký: Muzeálny a muzejný — — — — — — — — — — — 424
E. Sekaninová: Predať — odovzdať — — — — — — — — — — — 425
A. Habovštiak: Rasca, kmín, stokláska — — — — — — — — — — 426
V. Uhlár: Mäso, gen. pl. mias — — — — — — — — — — — 427
J. Horecký: Miesiť — hniesť — — — — — — — — — — — 427
V. Dujčtková: Rozostavenosť — rozostavanosť — — — — — — — — 428

Indexy k XVII. a XVIII. ročníku Slovenskej reči

Vecný index — — — — — — — — — — — — — — — — — 429
Menný index — — — — — — — — — — — — — — — — — 439

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XVIII - ČISLO 13-14

Slovenčina v novej školskej sústave

Eugen Jóna

Zákon o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov, schválený Národným shromaždením dňa 24. apríla 1953, zasahuje hlboko nielen do organizácie školstva, ale aj do celého vyučovania, teda i do vyučovania slovenského jazyka, najmä v 6.—11. postupnom ročníku strednej školy na školách pre prípravu učiteľov. Nová školská sústava sa zavádza už od začiatku šk. r. 1953/54; vypracovaly sa už návrhy nových osnov a vypracúvajú sa nové učebnice pre jednotlivé učebné predmety. Preto aj nám treba na tomto mieste uvažovať, aké možnosti dáva nová školská sústava pre vyučovanie a pestovanie slovenského jazyka, aby si všetci školskí pracovníci v odbore slovenského jazyka tieto možnosti zavčasu uvedomili a náležite ich využili.

Nová organizácia školstva bola vyvolaná potrebou, aby nová škola bola spätá „s veľkými úlohami socialistického budovania a s politickým, hospodársko-technickým a kultúrnym rozvojom vlasti a s jej obranou" (§ 1). Intenzívne budovanie socializmu v našej vlasti vyžaduje si nateraz skrátiť čas potrebný na všeobecné vzdelávanie a predĺžiť čas odbornej prípravy. Prednosť novej sústavy je v tom, že sa utvára skutočne jednotná škola i organizačným rámcom i náplňou a že sa buduje dôslednejšie podľa sovietskeho vzoru, podľa sovietskych skúseností, ako to zdôraznil v Národnom shromaždení minister školstva Ernest Sýkora. Užším primknutím našej školy k sovietskej otvára sa i nám taká perspektíva rozvoja, akú vytýčil XIX. sjazd KSSS: *všeobecné úplné stredoškolské vzdelanie.*

V novej školskej sústave základné všobecné vzdelanie, povinné a bezplatné, poskytuje osemročná stredná škola alebo prvých osem ročníkov jedenásťročnej strednej školy. (Prvých päť postupných ročníkov zriaďuje sa ako národná škola tam, kde nie sú podmienky pre zriadenie strednej školy.) Jedenásťročná stredná škola v posledných troch postupných ročníkoch dáva vybraným žiakom vyššie všeobecné vzdelanie predovšetkým ako prípravu pre štúdium na vysokej škole.

Odborné vzdelanie poskytujú absolventom ôsmeho postupného ročníka (osemročnej strednej školy) odborné školy alebo učilištia pracovných záloh, takže už dnes každý mladý človek má možnosť nadobudnúť si vyššie vzdelanie, než dáva povinná osemročná stredná škola.

S reorganizáciou všeobecnovzdelávacej školy organicky je spojená

nová úprava vzdelávania učiteľstva na pedagogických školách, lebo učiteľ je naozaj rozhodujúcim činiteľom v zápase o novú školu. Učiteľky materských škôl budú sa pripravovať na trojročných pedagogických školách, učitelia prvého až piateho postupného ročníka strednej školy (národnej školy) na štvorročných pedagogických školách. Do týchto pedagogických škôl prijímajú sa absolventi (absolventky) osemročnej strednej školy (alebo absolventi ôsmeho postupného ročníka jedenásťročnej strednej školy).

Miesto doterajších pedagogických fakúlt zriaďujú sa dvojaké vysoké školy: pre vzdelávanie učiteľov šiesteho až ôsmeho postupného ročníka strednej školy dvojročné vyššie pedagogické školy, pre vzdelávanie učiteľov deviateho až jedenásteho postupného ročníka jedenásťročných stredných škôl a učiteľov pedagogických škôl a odborných škôl štvorročné školy pedagogické. Prijímajú sa na ne absolventi jedenásťročných škôl, prípadne pedagogických škôl (stredných) a výberových odborných škôl.

Aké postavenie má slovenčina ako materinský a vyučovací jazyk v novej školskej sústave? Základom a východiskom pri vyučovaní slovenského jazyka bude marxistické ponímania jazyka, ako ho geniálne načrtol J. V. Stalin v práci *Marxizmus a otázky jazykovedy,* ako vyplýva z usnesenia Predsedníctva ÚV KSČ o učebniciach a z ostatných smerníc strany a vlády.

Prvý postupný ročník strednej (národnej) školy je prípravný, pripravuje deti na sústavnú školskú prácu. V tomto ročníku — ako i v rodine a v materskej škole — treba dbať viac ako doteraz na správne tvorenie hlások a na spisovnú výslovnosť. Z toho vychodí, že kultúra reči, správna artikulácia hlások (ortofónia) a správna (spisovná) výslovnosť (ortoepia) maly by mať v osnovách slovenského jazyka na školách pre prípravu učiteľov viac miesta.

Sústavná jazyková výchova začína sa druhým postupným ročníkom strednej (národnej) školy, pravda, gramatika sa učí systematicky až od štvrtého postupného ročníka. Marxistické ponímanie jazyka sa bude zračiť už v 2.—5. ročníku strednej (národnej) školy. Vyučovanie gramatiky nemôže sa už pokladať len za prostriedok na zvládnutie spisovnej podoby jazyka, resp. pravopisu, ale využíva sa od začiatku na rozvíjanie myslenia žiakov. V tomto smysle „rozvíjanie reči stáva sa jednou z hlavných úloh národnej školy", ako sa hovorí v úvodných poznámkach „Návrhu učebných osnov jazyka českého" (vyd. 1953). Rozvoj reči však nie je možný bez poznávania predmetnej skutočnosti, ale i naopak poznávanie a myslenie nie je možné bez jazyka. Preto sa v nových osnovách neoddeľuje tzv. prvouka od materinského jazyka. Takto rozvíjanie reči žiakov správne postupuje s poznávaním prírody a spoločnosti. To znamená rozšírenie úloh jazykového vyučovania a s tým súvisí primerané zväčšenie počtu hodín slovenského jazyka proti doterajšiemu stavu.

Zdôraznenie všeobecnej vzdelávacej úlohy jazykového vyučovania, zdôraznenie významu jazyka pre rozvoj myslenia v duchu Stalinových

prác o jazykovede je prvá význačná črta novej školy, pokiaľ ide o jej náplň. (Zdôraznenie potreby polytechnickej a brannej výchovy zaslúžilo by si osobitnej pozornosti aj s hľadiska jazykovej výchovy.)

Ďalšia význačná črta vyučovania materinského jazyka v novej školskej sústave je jeho väčšia systematičnosť ako doteraz. V starých osnovách a učebniciach uplatňovala sa vo zveličenej miere tzv. cykličnosť. Jednotlivé časti gramatiky preberaly sa cyklicky, t. j. počas štúdií tá istá látka preberala sa dva razy alebo tri razy na 1. a 2. stupni, prípadne štvrtý raz na gymnáziu. Súviselo to so skutočnosťou, že učebné plány a osnovy pre jednotlivé stupne škôl boly samostatnými celkami, takže medzi nimi nebolo vzájomnej pevnej spojitosti, nenadväzovaly priamo na seba. Ba v praxi boly časté prípady, že ani na tom istom stupni školy, najmä na strednej škole, nepostupovalo sa pri preberaní látky systematicky: v každej triede preberala sa približne tá istá látka od hláskoslovia a pravopisu až po skladbu. Dialo sa tak najmä pri častých výmenách učiteľov, keď učiteľ slovenčiny nepostupoval so svojou triedou. Každý nový učiteľ začínal učiť gramatiku „od začiatku". Z takýchto škôl žiaci neodniesli si ani praktické vedomosti z gramatiky a pravopisu, ani vedomie o sústave jazyka, o zákonitostiach v jazyku.

Nová školská sústava prináša zmenu v počte tried a tým i zmenu v rozvrhnutí učiva. Cyklické štúdium v menšej miere bude síce i naďalej nevyhnutné pre veľké vekové rozdiely žiakov prvých a posledných tried osemročnej alebo jedenásťročnej strednej školy, ale už menší počet ročníkov ho podstatne zredukuje. Menší počet ročníkov v nižšej i vyššej strednej škole je zčasti vyvážený pre slovenský jazyk väčším počtom hodín, no i tak učivo bývalých štyroch tried bude treba zhustiť, koncentrovať do troch nových ročníkov.

Pravda, 6. postupný ročník tesne nadväzuje na 1.—5. ročník; tam prebraná látka, najmä pravopis a výslovnosť, na začiatku 6. ročníka sa shrnie a prehíbi a preberá sa ďalej tvaroslovie (celé skloňovanie, lebo na nár. škole sa celé neprebralo) i časť skladby (jednoduchá veta). V 7. ročníku sa pokračuje v tvarosloví (časovanie) i v skladbe a v 8. ročníku sa završuje prehľad gramatickej sústavy skladbou súvetia a priberá sa náuka o slove, vznik a vývin slovenčiny, jej pomer k iných slovan. jazykom. V 8. postupnom ročníku sa ďalej shrnuje učivo o gramatickej stavbe, o slovnej zásobe, o pravopise i výslovnosti a všeobecné poučenie o jazyku podľa Stalinových prác.

Slohové vyučovanie v 6.—8. postupnom ročníku plánuje sa s literárnym čítaním, nie — ako doteraz — s jazykovým vyučovaním, s ktorým ostávajú spojené štylizačné cvičenia.

Jazykové vyučovanie v 9.—11. ročníku strednej školy organicky nadväzuje na gramatické učivo nižších tried a dopĺňa ho: v 9. ročníku preberá sa hláskoslovie a tvaroslovie, v 10. a 11. skladba. V 9. ročníku viac ako štvrtina času určeného pre jazykové vyučovanie venuje sa vývinu sloven-

ského jazyka, v 10. ročníku viac ako polovica času dáva sa náuke o slove a slovnej zásobe, v 11. ročníku zas skoro polovica času pripadá na súhrnné všeobecné poučenie o jazyku. V týchto ročníkoch poučenie o slohu (v 6, 4 a 4 hodinách) plánuje sa s jazykovým vyučovaním ako doteraz.

V pláne a osnovách novej jedenásťročnej strednej školy jazykové vyučovanie je dobre umiestené. Koncentrovanie učiva v 6.—8. ročníku môže byť vyučovaniu len na prospech. V 9.—11. ročníku bude, pravda, potrebné rozumne hospodáriť s časom lebo počet hodín pre jazyk je tu pomerne nízky (50, 36, 23 na celý rok), absolútna väčšina hodín je pre literatúru.

Najdôležitejšou úlohou pre jazykovedných a pedagogických pracovníkov teraz bude vypracovať dobré učebnice, ktoré by sa nemusely každý rok meniť.

Všeobecne sa uznáva, že doterajšie učebnice (učebné texty) boly veľmi rozsiahle. Učiteľ, pravda, mohol a mal z látky vyberať, ale to práve každý nevedel. Veľký rozsah učebníc v niektorých prípadoch je len zdanlivý. Podľa vzoru českých učebníc materinského jazyka aj učebnice slovenčiny podávajú poučky a pravidlá podrobne metodicky rozpracované. To nie je pre žiakov 6.—11. ročníka nevyhnutne potrebné. Takéto učebnice sa vlastne robia hlavne pre učiteľov. Ako vieme, v Sovietskom sväze vydávajú sa pre učiteľov osobitné metodické pomôcky (sborníky štúdií), sbierky diktátov a cvičení, takže potom samy učebnice pre žiakov (Ščerba — Barchudarov, Vinogradov — Zemskij — Kriučkov — Svetlajev, Matyjčenko a i.) sú prehľadnejšie a stručnejšie ako u nás.

Učebnice slovenčiny robily sa doteraz často napochytro. Pre každý ročník učebnica je od iných autorov; z nich každý pracuje obyčajne samostatne, izolovane; pre krátkosť času spoločných diskusií býva málo, takže neraz nájdu sa odchýlky aj v základnej terminologii. — Takýto spôsob vypracúvania učebníc je nezdravý. Učebnice by mal vypracúvať menší kolektív, složený z odborníkov jazykovedcov a metodikov, aby v nich všetky poučky boly založené na pevných vedeckých základoch, aby boly ucelené a sjednotené, aby v nich neboly rozpory ani v terminologii a aby boly podané žiakom primeranou formou.

Do jedenásťročnej strednej školy patrí učebnica dokonalá so stránky odbornej i metodickej.

Učebné plány, osnovy a učebnice do života uvádza učiteľ. Učiteľova osobnosť je rozhodujúca v jazykovom vyučovaní: on nielen sprostredkuje žiakom vedomosti, vedie ich pri štúdiu, ale im musí byť sám vzorom v jazykovej praxi, aby ho mohli napodobňovať.

Preto je pochopiteľné, že nový školský zákon mení aj sústavu vzdelávania učiteľov všeobecnovzdelávacích škôl. Učitelia národných škôl dostanú všeobecné vzdelanie a odbornú prípravu na štvorročných pedagogických školách, ktoré vystriedaly bývalé pedagogické gymnáziá. V ich osnovách slovenčina má prvoradé postavenie. — Učitelia 6.—8. ročníka budú sa pripravovať na dvojročných vyšších pedagogických školách, ktoré majú

charakter vysokých škôl a nadväzujú na bývalé ped. fakulty, ktoré boly trojročné. Pri premyslenom a zodpovednom vedení a pri dobrých učebných textoch učebnú látku možno zvládnuť i za dva roky. Poslucháči dostanú nevyhnutné poznatky o slovenskom jazyku v prednáškach z úvodu do jazykospytu, z gramatiky spisovnej slovenčiny, z vývinu slovenského jazyka, z dialektologie, zo slohu a z metodiky. Náuka o slovnej zásobe sa podáva len v rámci gramatiky, resp. štylistiky (náuky o slohu). Okrem toho poslucháči počúvajú jeden semester prednášku o českom jazyku. Látka sa precvičuje v oboch ročníkoch v seminári, v prvom ročníku i v gramatickom praktiku. Prax sa koná na fakultnej strednej škole. Na tento čas na Slovensku vyššia pedagogická škola je v Bratislave a v Prešove.

Celkom nový typ školy je vysoká škola pedagogická, určená na prípravu učiteľov 9.—11. ročníka strednej školy. Doteraz títo učitelia pripravovali sa len na filozofických (resp. filologických) fakultách univerzít. Ukázalo sa, že príprava učiteľov na týchto fakultách je nevyhovujúca: poslucháči neodnášali si potrebné vedomosti pre pedagogickú prax. Veľký počet absolventov odchádzal do iných povolaní, mimo školy.

Pre tieto príčiny je potrebné budovať vysoké školy pedagogické s osobitným cieľom vychovávať učiteľov pre najvyššie ročníky (9.—11.) jedenásťročných stredných škôl.

Štúdium slovenčiny — ako aj niektorých iných odborov — je jednopredmetové a štvorročné. Poslucháči majú absolvovať tieto prednášky (resp. cvičenia): v prvom ročníku: úvod do jazykovedy a porovnávacej slavistiky, náuka o slovnej zásobe, český jazyk, staroslovienčina; v druhom ročníku: gramatika spisovnej slovenčiny, historická gramatika, dialektologia, čeština; v treťom ročníku: gramatika spisovnej slovenčiny (syntax) so seminárom a osobitný seminár z historickej gramatiky; v štvrtom ročníku: dejiny spisovnej slovenčiny, sloh, metodika. V každom ročníku sú semináre, v prvom i gramatické praktikum.

S niektorými odbormi (dejepis, hudobná a telesná výchova) môže sa slovenčina spájať ako vedľajší predmet; v tomto prípade je počet i rozsah prednášok a cvičení zo slovenčiny podstatne obmedzený. Praktický výcvik bude sa konať na fakultnej škole.

Vysoká škola pedagogická na Slovensku je len v Bratislave; má odbočku (len filologickú fakultu) v Prešove.

Týmito novými školami sa zväčšuje i počet vysokoškolských učiteľov slovenčiny a tým i počet vedeckých pracovníkov, ktorí sa popri svojej učiteľskej práci budú môcť venovať vedeckému výskumu slovenského jazyka. Ich najdôležitejšou úlohou bude vypracovať postupne vysokoškolské učebnice slovenského jazyka.

Na oboch typoch vysokých škôl existuje diaľkové štúdium slovenčiny a iných predmetov pre učiteľov v činnej službe, ktorí ešte nemajú potrebnú vysokoškolskú kvalifikáciu, a to i v konzultačných strediskách mimo Bratislavy a Prešova (Nitra, Žilina, B. Bystrica, Košice).

Kým na filozofických (filologických) fakultách pôjde i pri štúdiu slovenčiny o prípravu poslucháčov predovšetkým pre samostatnú vedeckú prácu a neučiteľské povolanie, na vysokých školách pedagogických pôjde o prípravu na vyučovanie, pravda, s dôkladnou odbornou, ideologickou i pedagogickou prípravou.

Výhody novej školskej sústavy pri vyučovaní slovenčiny ukážu sa zreteľne až o niekoľko rokov, keď do všetkých ročníkov jedenásťročnej strednej školy a do všetkých typov pedagogických škôl dostanú sa vysoko kvalifikovaní učitelia a dobré učebnice. Takto sa dosiahne cieľ, ktorý Návrh definitívnych učebných osnov pre 6.—11. ročník všeobecnovzdelávacej školy ukladá vyučovaniu slovenského jazyka: „dať budúcim občanom našej ľudovodemokratickej republiky také vedomosti slovenského jazyka, aby každý z nich mohol byť aktívnym účastníkom rozvíjajúcej sa socialistickej kultúry u nás, aby mohol v duchu socialistického vlastenectva pomáhať v úsilí nášho pracujúceho ľudu o ustavičný rozvoj našej vlasti a aby mohol mať v duchu proletárskeho internacionalizmu podiel v boji o lepší a šťastnejší život pracujúcich ľudí celého sveta.“

Príspevok ku skladbe slovesa byť — som

Jozef Ružička

Slovenská skladba — ako sa to v ostatnom čase viac ráz oprávnene zdôrazňovalo — nie je v dostačujúcej miere prepracovaná. Tento vážny nedostatok slovenskej gramatiky vyviera z dvoch prameňov. Jedným prameňom bolo donedávna úmyselné zanedbávanie teoretického štúdia syntatických otázok, ako aj zanedbávanie aplikácie výskumu v iných slovanských jazykoch na slovenské pomery. Druhým prameňom uvedeného nedostatku bolo skromné a zlomkovité poznanie skladby našich klasikov. Uvedený nedostatok možno odstrániť tým, že sa jednak pomkne vpred štúdium syntaxe a jednak sa budú sústavne excerpovať skladobné javy z diel našich klasikov i z diel dobrých súčasných spisovateľov. Spojenie oboch týchto prác môže doniesť veľa nových poznatkov nielen pre slovenskú skladbu, ale aj pre poznanie a riešenie syntatických otázok vo všeobecnosti. Táto štúdia má byť drobným príspevkom k hlbšiemu poznaniu skladby nášho spisovného jazyka v uvedenom smysle.

Používanie tvarov slovesa *byť* — *som* priťahovalo na seba pozornosť jazykovedcov oddávna. No pracovné výsledky týchto jazykovedcov neboly donedávna využité pri spracúvaní slovenského materiálu. Iba v ostatnom čase nastalo v tomto bode isté zlepšenie. Poučenia, ktoré sa podávajú v bežných príručkách a gramatikách o skladbe slovesa *byť* — *som,* možno v skratke shrnúť do troch bodov.

1. Sloveso *byť* — *som* je plnovýznamné sloveso a má význam „jestvovať, existovať". Toto sloveso je bezpredmetové a používa sa v prísudku dvojčlenných viet. Prísudok môže byť rozvitý príslovkovým určením, obyčajne príslovkovým určením miesta alebo času. Tak je to napr. v týchto vetách: *Višne s ú i v našom kraji* (Vajanský). — *Kde j e s t čo, tam ber!* (príslovie). — *N i e t domu, kde sa nedymí v komíne* (Kukučín). — *N i e t o majstra nad kováča, ten zo starého robí nové* (príslovie). — Pre plnovýznamové sloveso *byť* — *som* sú charakteristické tvary 3. osoby jednotného čísla *jest, jesto, niet, nieto.* Tak isto aj syntaktický jav, že pri zápornom tvare *niet, nieto* podmet vety je v 2. páde.

2. Určité tvary slovesa *byť* — *som* sú časťou složených tvarov plnovýznamových slovies, napr. *čítal s o m, písal by s i, b o l i by s m e hovorili, b u d e t e sa smiať, b u ď pochválený* a pod. V týchto prípadoch pokladáme celý tvar za skladobnú jednotku, nerozkladáme ho na časti. Nevhodné je tu hovoriť o pomocnom (formálnom) slovese *byť,* i keď sa složený slovesný tvar skladá z niekoľkých tvarov samostatných slov. Také tvary sú napr. vo vetách: *A aby s t e dlho n e m e š k a l i, lebo my vás b u d e m e vrúcne o č a k á v a ť, meno moje* (Tajovský). — *Obloky domu nahlucho z a t v o r e n é b o l y plechovými okenicami* (Vajanský). — *B u d e s a ti s čertíkom s n í v a ť, keď ideš hladný spať* (príslovie). — *V y b r a l s o m s a na dvor a nemôžem potrafiť. Rozospatý... A s o m n e s t ú p i l na vás?* (Kukučín).

3. Tvary slovesa *byť* — *som* v spojení s podstatným menom, prídavným menom, zámenom, číslovkou alebo príslovkou (príslovkovým výrazom) majú v dvojčlennej vete úlohu holého prísudku. Tak je to napr. v týchto vetách: *Starý Sýkora j e o d ľ u d, človek neprístupný, v dedine ho nenávidia, hoci j e v i c e r i c h t á r o m* (Kukučín). — *Kto nerád kapustu, to j e mrcha g a z d a* (príslovie). — *Števko, b u d e š b e z s t a r o s t i, b u d e š d ô s t o j n í k o m našej armády* (Tatarka). — *Podoba spoločnosti, ako vyšla Timrave v jej novelách s prevažne ľúbostnými námetmi, n i e j e pre túto spoločnosť nijako l i c h o t i v á* (A. Matuška). — *„Poď, syn môj," volala teta, „veď s i aj ty n á š!"* (Ondrejov). — *Ale j e ten svet len n a n i č* (Jégé).

Holým základom jednočlenných viet sú často spojenia slovesa *byť* — *som* s príslovkou vyjadrujúcou prírodné javy, telesné a duševné stavy a pocity, možnosť, nemožnosť, nutnosť, potrebnosť, nepotrebnosť niečoho. Tak je to napr. v týchto výrazoch: *je (bolo, bude) pekne (jasno, tma, zima, teplo, pod mrakom...); je (bolo, bude) mi dobre (teplo, zima, veselo, ľúto, do smiechu, do plaču...); bolo (bude, nebolo, nebude) možno (treba, načim...).* Vo všetkých týchto prípadoch hovoríme o tvaroch slovesa *byť* — *som* ako o spone čiže ako o pomocnom slovese, ktorým sa jednak vyjadruje úloha menného výrazu vo vete, jednak sa vyslovujú gramatické významy času, spôsobu a shody (osoby a čísla). Celá otázka spony (sponového slovesa) doteraz nie je doriešená ani vo všeobecnosti,

ani v rámci jednotlivých jazykov. Je však isté, že pojem spony pomáha priliehavejšie vystihnúť obsahové vzťahy v rámci vety.

S otázkou spony v skladbe je nerozlučiteľne spojený aj pojem složeného (holého) prísudku, resp. složeného (holého) vetného základu. Tento syntaktický pojem sa doteraz nedostal do našich praktických jazykových príručiek. Je však nesporné, že pojem složeného prísudku slovesného i menného, ako aj pojem složeného vetného základu slovesného i menného je užitočný a potrebný aj pre výklad slovenského jazykového materiálu. Preto sa k nemu vrátime pri inej príležitosti.

Uviedli sme v skratke dnešný stav chápania slovesa *byť* — *som*, aby sme mohli na základe vlastného výskumu doplniť doterajšie výklady novými typmi používania slovesa *byť*. Materiál, ktorý tu uvádzame, je sosbieraný a uložený v archíve Ústavu slovenského jazyka, oddelenia pre spisovný jazyk. Tento materiál som doplnil v niektorých bodoch vlastnou excerpciou.

Pri spracovaní uvedeného materiálu sme zistili, že okrem uvedených troch typov používania slovesa *byť* — *som* možno pre spisovnú slovenčinu vymedziť ďalšie tri typy spojení, v ktorých sa vyskytuje sloveso *byť* — *som* v rozličných úlohách. Tieto nové typy sa v doterajších slovenských gramatikách nespomínajú.

Typ *badať — bolo badať niečo.*

Zaujímavú skupinu základov jednočlenných viet tvoria pomerne veľmi časté prípady typu *badať* — *bolo badať niečo.* V tomto type základov jednočlenných viet ide o to, že úlohu vetného základu má alebo prostý neurčitok istých slovies, alebo tvary sponového slovesa *byť* — *som* v spojení s neurčitkom týchto slovies. Tento typ vetných základov je charakterizovaný dvoma vlastnosťami. Jednou vlastnosťou je vecný význam slovies, ktoré sa takto používajú v našom spisovnom jazyku. Sú to slovesá vyjadrujúce smyslové vnímanie: *badať (zbadať), cítiť, čuť, chyrovať, počuť, poznať (rozoznať, rozpoznať), rozumieť, vidieť (vídať).* K týmto slovesám sa pripojuje aj príslovka *vidno* a sloveso *dostať* vo význame „zaopatriť si, zadovážiť si za peniaze; kúpiť si". Druhou vlastnosťou je to, že sponové sloveso sa vyskytuje iba v tvaroch minulého času a podmieňovacieho spôsobu; na vyjadrenie prítomného času sa používa prostý neurčitok významového slovesa (resp. prostá príslovka *vidno*). Všetky slovesá uvedeného významového okruhu sú predmetové prechodné slovesá. Ich predmet sa vyjadruje alebo podstatným menom v 4. páde, alebo predmetovou vetou. Zriedkavejšie sa tento predmet vyjadruje neurčitkom.

Uvedieme niekoľko príkladov:

V jeho hlase bolo badať únavu (Švantner). — Zreteľne bolo badať netrpezlivý rozruch vo všetkých kútoch izby (Chrobák). — Keď ju našli, nebolo

na nej nič badať (Bednárik). — Bolo znova badať silu života na rastlinách a ľuďoch (Figuli). — Ale to nie je len tak: fľašku musíš skryť, aby nebolo zbadať (Ondrejov). — Vtedy už bolo cítiť v povetrí chlad jesene (Jesenský). — Posvätnosť chvíle v prítomnosti mŕtveho cítiť veľmi silno (Rázus). — Jelene pásly sa pokojne, len samec dvíhal chvíľami hlavu a vetril smerom ku kolibe, odkiaľ bolo cítiť zápach dymu (Chrobák). — Za jeho hlasom bolo cítiť plamene, ktoré sa hotovily vyšľahnúť (Figuli). — Bolo cítiť, že je to vážna vec (Horák). — Bolo čuť hlboký mužský hlas (Kukučín). — „Bože môj, Bože môj, čo mu len dám?" bolo čuť lamentovať tu i tam (Urban). — Vtedy bolo čuť, ako so zasnenými očami si šeptajú: „Ej, tristobohov!" (Urban). — Ale keď do tých čias o vetre vonku nebolo ani chyrovať a ani plamene nemohly už byť také vysoké, nuž mohol ho spôsobiť len Maco Ďurčiak... (Švantner). — Bolo počuť šušťanie tenkého, letného dažďa v listoch gaštanov, ktoré stály pred otvoreným oblokom (Jesenský). — Chvíľami bolo počuť zakačkať kačku (Ondrejov). — Za našich čias o takých škandalóznych veciach nebolo počuť (Stodola). — Potom bolo počuť, ako uspokojuje brešúceho Bleska (Moric). — Na okolitých kňazských majetkoch bolo zďaleka počuť krákorenie hydiny a ruch okolo hospodárstva (Figuli). — Tráva bola hustá, poznať bolo veľké štvorce po košarovaní (Ondrejov). — Na ňom veru bolo poznať, že rád za kratšie ťahá (Kukučín). — Chlapi preskakovali potok na mieste, kde bolo poznať ešte trosky odplaveného mosta (Plávka). — Kopala, orala, siala, žala a jednako roboty na nej nebolo veľmi poznať (Urban). — Skrivené pery sa mu pozvoľna vyrovnávaly, a keď otvoril znova ústa, bolo poznať v jeho slovách smietku radosti (Figuli). — No aj tak bolo rozoznať chrbát a sklonenú hlavu (Švantner). — Na čele perzského predvoja bolo dobre rozoznať miestodržiteľa Galrya, ktorý zradil babylonského kráľa, pridal sa ku Kýrovi a teraz velil jeho armáde (Figuli). — Tuto pred kôlňou, kde stál Bernard, bolo ho sotva rozpoznať (Švantner). — Telkiza čosi zašeptala, ale nebolo ju rozumieť (Figuli). — Ondro čosi zašemotí, čomu nerozumieť... (Hečko). — Demostenes ako mladý muž tak silne jaktal, že mu bolo sotva rozumieť (Budovateľ II). — Vidieť im na očiach, že hľadajú práve zastrčené ulice (Plávka). — Cez oblok bolo vidieť prichádzať pána horára (Ondrejov). — Poobzeral sa dookola. Nikoho nikde nebolo vidieť (Fr. Kráľ). — Bolo vidieť už z adresy, koľko roboty stálo Hanu, kým list napísala (Jesenský). — Iného človeka ako zemana tu temer ani vídať nebolo (Kalinčiak). — Ešte častejšie bolo vídať peších ľudí, chlapov s palicami a ženičky s batôžkami (Ondrejov). — Poliak bol na šťastie natoľko v meste známy, že vedel, že od špitála na sto krokov je krčma na rohu, a zo špitálnej dolnej záhrady bolo ju i vídať (Tajovský).

Ani na neďalekej hradskej nebolo vidno živej duše (Moric). — Na druhom brehu rieky nebolo vidno domov, len dve-tri vily a nejaký komín (Chrobák). — Bolo vidno na nich sväzočky liečivých bylín, kôpky najrozmanitejších plodov a nádobky so šťavami (Figuli). — Tvár sa mu prižiarila v plameňoch, nuž bolo mu dobre vidno pod očami kapsy (Švantner). — Čo jej dieťa zomrelo, takmer denne vysedúvala v krčme u Árona a pila, čo práve bolo dostať (Urban). — Včera ešte bolo dostať živé ryby (úzus). — A keby bola aj mala, neboly by jej pomohly, lebo nádenníka v tie časy ťažko bolo dostať (Urban).

Vo všetkých uvedených príkladoch nachádzame spojenie tvaru slovesa *byť* s neurčitkom slovesa vyjadrujúceho smyslové vnímanie. K uvedeným slovesám sa pridružuje aj príslovka *vidno* a sloveso *dostať*. V týchto spojeniach pokladáme tvary slovesa *byť* za sponu, čiže sloveso *byť* v týchto spojeniach sa hodnotí ako sponové sloveso. Preto pokladáme spojenia

tohto typu za syntaktické jednotky. Nerozkladáme ich na časti. Tieto spojenia sú osobitným typom složeného vetného základu.

Typ *bolo sa ohlásiť*

Druhú zaujímavú skupinu složeného vetného základu jednočlenných viet tvoria prípady typu *bolo sa ohlásiť*. V tomto type ide o to, že sa tvar *bolo* (3. os. jedn. čísla stred. rodu minulého času) spája s neurčitkom plnovýznamového slovesa. Tento typ sa odlišuje od typu *bolo badať* dvoma vlastnosťami: celkovým významom spojenia, ako aj tým, že v tomto type sa môže vyskytovať hocaké plnovýznamové sloveso.

Celkový význam spojenia *bolo sa ohlásiť* je modálny. Nevyjadruje sa ním prosté oznámenie deja, ale aj spôsobový (modálny) významový odtienok. Nositeľ deja vyjadreného takýmto spojením býva vyslovený v treťom páde. S hľadiska syntaxe je to nepriamy predmet. Týmto sa spojenia typu *bolo sa (mi) ohlásiť* shodujú so spojeniami typu *bolo (mi) treba hovoriť,* o ktorom bola reč vyššie. Oba tieto typy sa shodujú v tom, že tvar slovesa *byť* — *som* sa používa obyčajne len pri vyjadrení minulého času a podmieňovacieho spôsobu. Pri vyjadrení prítomného času sa vyskytuje tvar slovesa *byť* — *som* v oboch typoch iba veľmi zriedkavo. Pri type *bolo (mi) treba hovoriť* je to iba pri príslovke *treba (je treba).* A takéto spojenie sa v spisovnom jazyku doteraz nepokladá za celkom správne. Pri type *bolo sa (mi) ohlásiť* vyskytuje sa spojenie s *je* iba v ľudovej reči, napr. *Každému je raz umrieť* (príslovie). Takéto spojenie sa v spisovnom jazyku nepripúšťa.

Spojenia typu *bolo sa (mi) ohlásiť* majú vždy modálny významový odtienok. Vo všetkých dokladoch, ktoré máme poruke, ide o odtienok nutnosti alebo potrebnosti. Uvedieme len niekoľko príkladov:

Tma bola taká tichá ako pred chvíľou, len jej bolo o máčik viac a tak, ako mne bolo vtedy na ňu hľadieť odspodu, zdala sa nebezpečnejšia, lebo padala svrchu, nuž pridúšala a mliaždila (Švantner). — Zaháňa ich kamarát Paľo Stieranka. Bolo by nájsť ho, porozprávať sa s ním... (Ondrejov). — Bolo by im napísať (Chrobák). — Bolo sa pri vidku ohlásiť (Kukučín). — „Bolo by obliať ho vodou," hovoril tretí, „iste má rozpálenú hlavu" (Ondrejov). — „Vravím, reku," zvýšil hlas, aby ho Hrebenár počul, „podupkať by bolo a deky prestrieť" (Mináč). — Joj, keby to bolo aspoň porovnať! (Stodola). — ... ale ty si nesporý, bolo by ťa po smrť posielať (Kukučín). — Zbadal som ju hneď, ale mi nebolo pozrieť do jej očú, nuž som len strúhal, strúhal naverímboha (Švantner). — Ale čo urobíte, keď príde platiť? Bolo by u niekoho požičať (Kukučín). — Vy Kozinčania máte dlhé jazyky, bolo by vám ich pristrihnúť (Jégé). — Očami niekedy skrútil aj k ohnisku a vtedy mi bolo priznať, že je na pohľad veľmi pekný (Švantner). — To je robota — rozniesť všetkým po kúštičku, nie? I deti bolo im prizrieť (Rázus). — I počuli niečo a — nehovoril, i videl niečo — slepý bol, akoby v inom už svete, v oblaku dymu, ktorý spravil si fajočkou, večne teplou „štiavničiankou", a v robote, ako bolo fazuľku, hrach pučiť, lyžicu, vahanček strúhať, jahniatka, teliatko opatriť (Tajovský). — Po uliciach postávali ľudia, radili sa ako slepci v púšti, ktorým smerom by bolo pu-

tovať, aby sa zachránili (Ondrejov). — Pozri, ostala som v strašnej biede. Čo bolo robiť? Vytrhol ma, oslobodil ma; mala som malé dieťa (Stodola). — Bolo vám inakšie svedčiť (Kukučín). — Veľkomožná milosť, ten človek je nám vo všetkom na závade. Bolo by s ním urobiť poriadok (Jégé). — Čo by bolo z nich? Načo bolo potom vyhrať i tie voľby? (Rázus). — No bolo by ešte vypáliť z karabíny. Už je i nabitá... nech tá pliaga začuje, ak sa túla tadeto (Rázus). — Bolo by si najprv vypiť — nasucho je ťažko (Kukučín). — Mišo neodpovedá. Rozmýšľa, s ktorej strany by bolo začať (Kukučín). — Bolo zavřšiť nejakým činom... (Kukučín).

V spojeniach typu *bolo sa (mi) ohlásiť* pokladáme sloveso *byť — som* za sponové sloveso tak isto ako aj v spojeniach typu *bolo (mi) treba hovoriť*. Preto pri vetnom rozbore nerozkladáme tieto spojenia na časti, ale hodnotíme ich ako nedeliteľný syntaktický celok — holý základ jednočlenných viet. Aj v tomto prípade ide o složený vetný základ. Podstatné meno alebo zámeno v treťom páde pokladáme za nepriamy podmet.

Typ *bol navštíviť*.

Kým predchádzajúce dva typy spojení slovesa *byť — som* s neurčitkom plnovýznamových slovies sa vyskytujú v jednočlenných vetách, tretí typ spojenia tohto slovesa s neurčitkom plnovýznamového slovesa používa sa v prísudku dvojčlenných viet. Tento syntaktický rozdiel je vyjadrený aj na tvare slovesa *byť — som*. Toto sloveso v spojení *bol navštíviť* sa používa vo všetkých tvaroch jedn. i množ. čísla, čiže tento typ spojenia je osobný na rozdiel od predchádzajúcich dvoch typov, ktoré sú neosobné.

Typ spojenia *bol navštíviť* je zaujímavý nielen s tvarovej stránky, ale aj so stránky významovej. Pre tvarovú stránku tohto spojenia je charakteristické najmä to, že sa v tomto type sloveso *byť — som* vyskytuje iba v oznamovacom spôsobe minulého času: *bol (bola) som (si), boli (boly) sme (ste)*. Pre významovú stránku tohto spojenia je charakteristické, že sa v druhej časti takýchto spojení používajú slovesá bez ohľadu na ich vecný význam.

Pre celkový význam tohto spojenia je dôležité to, že sa ním vyjadruje dej skončený v minulosti. Okrem toho v celkovom význame týchto spojení je obsiahnuté aj to, že sa vyjadrený dej odohral na inom mieste, než na tom, na ktorom sa uskutočňuje (uskutočňujú) dej (deje) vyjadrený v ostatnom kontexte. Tento významový prvok spojení typu *bol navštíviť* má rozhodujúci význam pre odlíšenie spojenia tohto typu od iných typov. Uvedeným významovým prvkom sa tento typ odlišuje od všetkých ostatných typov spojení pomocného slovesa s neurčitkom.

Spomenutý významový prvok nemôže súvisieť s významom slovesa, ktoré je v neurčitku, pretože neurčitkom sa vyjadruje prostý dej bez vzťahu k ostatným častiam prehovoru. Neurčitok je pomenovacím tvarom v rámci všetkých slovesných tvarov. Teda uvedený významový

prvok môže sa viazať iba na určitý tvar slovesa *byť* — *som*. Ukáže sa to jasne aj pri porovnaní tohto spojenia s minulým časom toho slovesa, ktoré v našom spojení je v neurčitku. Vo vete *Rudko hľadal Jerguša* sa konštatuje, že Rudko niečo robil. Na túto činnosť sa môžeme opýtať iba otázkou: Čo robil Rudko? Vo vete *Rudko bol hľadať Jerguša* sa konštatuje, že Rudko bol niekde preč, a to preto, aby hľadal Jerguša. Na prísudok tejto vety sa môžeme spýtať iba otázkou: Kde bol Rudko? Tento významový odtienok vyniká zo všetkých dokladov z literatúry, ktoré dostatočne uvádzajú širší kontext. Uvedieme si z nich niekoľko:

Koňa som bol napojiť a hľadám ťa (Ondrejov). — Ja nevoľky mlčky za ním, ale on stačil sa opýtať, či bol gazda hlasovať, a v pitvore sme sa stretli: ja dnu a on už von (Tajovský). — Stále hovorila o tom, že ju pani Rubárová bola osobne pozvať k sebe na šálku čokolády (Jesenský). — Už i otcovi písal, sám mu bol rozpovedať, a ten neodhováral ani najmenej... (Tajovský). — Bola som tej mojej dievke pomôcť; dala umývať žito a ona všade nemôže dozrieť s tým dieťaťom (Timrava). — I Maroškov otec bol už kravičke prikosiť k dojeniu, rozrúbal triesok, nech má žena pri čom variť, a šiel, hŕkajúc ťažkými, vyzolenými čižmiskami o skaly... (Rázus). — Predpoludním bol obzrieť oziminu v poli, popoludní že ho bolí hlava, vyšiel sa prechádzať do dediny (Timrava). — Ľudia v dedine hovorili, že Jerguš Lapin bol navštíviť svoju mamku (Ondrejov). — Dozvie sa ešte toho dňa od mamy Stračkovie, že starý otec veru nebol hlasovať na Kapušányiho (Rázus). — Od rána už tisíc ráz pozrela von oknom: „Či ešte nejde?" a bola už i v dedine sa opytovať: „Koho vzali?" (Tajovský). — Bol sa i u pána ponosovať (Jesenský). — Už boly i dievky i syn Mikša vyrovnávať spor — neosoží nič (Timrava). — A zasa sa rozbehol do mesta, do kasární gardistov, aby neprišli na to, že bol rodákom vodlovať... (Ondrejov). — Roj i dva jednu nedeľu skutočne vyletel. Bola sa dívať i mať s dcérami, ba boli už i vnuci a vnučky, so sto otázkami o mede, o včeličkách a kráľovnej (Tajovský). — Syn Paľo bol kúpiť páleného a začal ho merať na fruštik, sadnúc na viazaničku sena pri volových hlavách (Timrava). — Postavu Ile, ktorá, súc vzdelaná — bola sa nejaký čas učiť v meste — sa proti ťapákovskému spôsobu búri a chce ho práve zľudštiť, nedotiahla Timrava do konca, hoci už sama videla, ako mesto vniká do dediny a rozrušuje ju v dobrom i zlom (A. Matuška). — Bol som dnes pozrieť, čo robia na Piesku (Fr. Kráľ). — Ďuro cválal do dediny a Martin sa vrátil k bačovi, že bol kone pozrieť a že kým Ďuro príde, môžu si polihať (Tajovský). — Ustiga ešte raz bol pozrieť na spiacu Nanai a potom si dal vyrozprávať udalosti v Babylone (Figuli). — „Či sa vám tam napasú?" spýtal sa, keď bol vyrozprával, že bol na pravé miesto preložiť cieliky na lúkach, čo ten závistník Privodoje bol pohýbal (Timrava). — Boli sme ho toť navštíviť a rozprával nám v klietke aj o vašich (Fr. Kráľ).

Súhrnne možno povedať o type *bol navštíviť* toľko, že sloveso *byť* v tomto spojení je plnovýznamovým slovesom a že neurčitok druhého slovesa je bližším určením slovesa *byť*. Pri vetnom rozbore tvar slovesa *byť* je holým prísudkom a neurčitok druhého slovesa je príslovkovým určením účelu. Spojenia typu *bol navštíviť* sa teda shodujú so spojeniami typu *ide navštíviť*. Rozdiel medzi nimi je iba v tom, že spojenia typu *bol navštíviť* sa používajú iba pre vyjadrenie minulých dejov, zatiaľ čo spojenia typu *ide navštíviť* sa používajú pre minulé, prítomné i budúce deje, ako to ukazujú tieto príklady:

Včera sme išli rúbať na skoky, išiel som po vodu a pod Medveďou skalou našiel som bunker (Plávka). — A pretože je hladný, ako býva vždy podvečer, ide sa domov navečerať (Hečko). — Dobre bude, keď si pôjde domov oddýchnuť (Švantner).

Rozbor uvedeného materiálu ukázal, že okrem týchto poučiek, ktoré sa v doterajších slovenských gramatikách uvádzajú pri výklade syntaxe slovesa *byť* — *som*, treba uviesť ešte poučenia o troch typoch spojení slovesa *byť* — *som* s neurčitkom iných slovies. Ďalej sa ukázalo aj to, že v spojeniach typu *bolo badať* a typu *bolo sa ohlásiť* ide o sponové sloveso *byť*, kým v spojeniach typu *bol navštíviť* ide o plnovýznamové sloveso *byť*. Z toho potom vyplýva, že spojenia prvých dvoch typov sú neoddeliteľnými významovými i skladobnými jednotkami, kým spojenia tretieho typu sú s významovej i skladobnej stránky rozložiteľné. Okrem toho sa ukázalo aj to, že spojenia prvých dvoch typov treba zahrnovať pod pojem složeného vetného základu, a to slovesného, kým tretí typ predstavuje s hľadiska syntaxe určovací sklad (determinatívnu syntagmu).

Väzby slovies užiť — užívať a ich odvodenín

Ján Oravec

V dnešnej hovorovej a novinárskej slovenčine slovesá *užiť* — *užívať* a ich odvodeniny: *nadužiť* — *nadužívať*, *použiť* — *používať*, *využiť* — *využívať*, *zaužívať*, *zneužiť* — *zneužívať* nemajú celkom ustálené väzby a slovesá *užiť* — *použiť* nemajú presne vymedzené lexikálne významy (voči sebe) v tom smysle, že význam, ktorý možno najvýraznejšie vyjadriť slovesami *použiť*, *používať*, vyjadruje sa niekde slovesami *užiť* — *užívať*.

V odbornej a najmä v krásnej literatúre je stav jasnejší, ba priam jednoznačný a pomôže nám osvetliť a rozriešiť túto otázku.

Pri výkladoch o väzbe týchto slovies aspoň stručne si všimneme aj ich významy, pretože zmena slovesnej väzby je často spojená so zmenou významu.

Slovesá *užiť* — *užívať* znamenajú 1. zhruba to, čo slovesá požiť (zjesť alebo vypiť), spotrebovať, skonzumovať, stroviť, obyčajne s pôžitkom. Viažu sa v tomto význame s akuzatívom. Doklady sú od Bernoláka.

Napr.: Čo prejem, prepijem, to užijem; čo človek preje, prepije, to užije (Bernolák, Slowár 3552). — Čo zjem, to viem, čo vypijem, to užijem (Kalinčiak, Reštavrácia). — A užijete s nami oldomáš (Kukučín). — Pime, pime, užime čerstvú rosičku! (Sládkovič). — To iba žena čo užíva kávičku; ja nerád (Kukučín). — Ak večer dostanú nejaké ovocie, len Elenka si svoje užije, to je už isté... (Šoltésová, Moje deti). — A len si to sám užil, — vidíš aký si ty! (tamže). — Aby mu srdce bolo na mieste, kúsok z jablčka som prijala, a ostatné už potom užil s tým lepšou chuťou, že sa so mnou podelil (tamže).

Sem možno zaradiť aj významový odtienok „použiť (používať) niečo ako liek alebo otravu".

Napr.: Kto užije 10 piluliek, iste zomrie (I. Stodola). — Keď ťa bolí hrdlo, uži med! (tamže).

Druhý význam slovesa *užiť* — *užívať* je prenesený, odvodený z prvého a značí: zažiť, skúsiť, zakúsiť vôbec a najmä niečo dobré.

Napr.: Či nemám práva ešte užiť, čo sa dá v tom pozemskom živote... (F. Kráľ).

Prechod medzi 1. a 2. významom tvoria vety typu „Chcem na tvojej svadbe niečo užiť" (Kukučín), v ktorých ide o užívanie v konkrétnom i v prenesenom smysle.

Ako vidno, i v 2. význame má sloveso *užiť* základnú väzbu s akuzatívom. Predmet v genitíve má toto sloveso iba v tých prípadoch, v ktorých ho mávajú aj ostatné prechodné slovesá, a to: a) keď je predmet čiastočne (t. j. v istej, veľkej alebo malej miere) zasiahnutý slovesným dejom (partitívny genitív), b) keď ide o zápor (záporový genitív).

Príklady:

a) Ten užije rozkoše = veľa rozkoše (Smrek). — Škodoval som desiatku, hnevu som užil za stovku (Kukučín). — Ja by som tak vedel nabrať niečo na rohy a roztriasať, aby som dobre (t. j. hodne) užil toho pľuhavstva (Tatarka). — U mňa by málokto pokoja užil; sveta, dobrých dní užiť (Bernolák, Slowár, str. 3552).

Genitív pri slovese *užiť* — *užívať* vyskytuje sa len v istých prípadoch, lexikálne vymedzených a vypočitateľných, napr. *užiť sveta, užiť mladosti, užiť slobody, užiť krásy* ap. Máme tu podobný stav ako pri slovese *zažiť,* napr. *zažiť krásne chvíle* (akuzatív) — *zažiť krásnych chvíľ* (partitívny genitív).

Partitívnosť (delivosť) môže sa pri tomto slovese vyjadriť aj tak, že sa množstvo naznačí číslovkou (určitou alebo neurčitou) a meno počítaného predmetu predložkovým pádom.

Napr.: No chorý máločo užil zo všetkého toho — najsladšia lahôdka pretvorila sa mu v ústach v blen a horič (Kukučín).

b) Záporový genitív, ako pri iných prechodných slovesách, i tu býva pri veciach schopných delenia a pri zdôraznenom zápore.

Napr.: (s 1. významom): Nie, nemôže užiť ani kúska, ani omrvinky z tohto pečiva, ktoré sa jej zdá, že je poliate žlčou (Kukučín). — Bohuprisám, neužil som nič od nikoho, ani špete, ani čo by mi tu za necht padlo (Kukučín; prvý, nezdôraznený zápor „nič" je vo 4. páde). — S 2. významom: Boli sme smutní, ako býva v jeseni vták, ktorý neužil dosť horúcich plodov leta (Ondrejov; množstvo je označené príslovkou „dosť").

Tu tiež môžeme poukázať na paralelu so slovesom *zažiť,* napr. v ľudovej piesni: Moje mladé letá nezažily sveta, moje mladé časy nezažily krásy.

I po silnom zápore nahrádza sa dnes záporový genitív akuzatívom v prípadoch, kde delivosť nie je možná:

Napr.: Katica nechcela užiť ani šálku čiernej kávy (Kukučín).

Tretí význam slovesa *užiť* — *užívať* je „brať úžitok, mať v úžitku".

Máme ho napr. v spojeniach *užívať majetok, užívať rľu, užívať záhradu, užívať byt.* Ako vidíme, v tomto význame sloveso je nedokonavého vidu, teda len „užívať".

Napr.: Dvadsaťpäť rokov ti ju (roľu) užíva tvoja slávna sestra, árendu si od nej pýtaj! (Hečko).

I v tomto význame viaže sa sloveso „užívať" s predmetom vo 4. páde.

Akuzatívny predmet k slovesu *užívať* žiada už Bernolák. V svojom Slowári na str. 3554 o ňom vraví toto: užívať... reg. *acc.,* apud Bohemos genit.

V Kálalovom slovníku sa pri slovese *užiť* tiež uvádza väzba s akuzatívom.

Tvrdý nemá toto heslo dobre spracované vo svojom slovníku. Pri nedokonavom „užívať" žiada väzbu so 4. pádom *(užívať niečo)* a má ju doloženú z Kukučína vetou „Užije pohár vína za stolom, málokedy viac od pohára". Ide o zrejmú chybu, lebo 3. os. sg. „užije" nepatrí k neurčitku „užívať", ale k neurčitku „užiť". Pri dokonavom slovese „užiť" žiada Tvrdý väzbu s genitívom. Dokladmi z literatúry ju však nemá doloženú. Uvádza iba vetu „Moje mladé letá neužily sveta", ktorú sme so stránky väzobnej vysvetlili vyššie, a dve umelé vety: „Múdry užije príležitosti" a „Ochotne užijeme foriem trpného stavu".

Doklady zo súčasnej literatúry jasne ukazujú opak. Dnes sloveso *užiť — užívať* má svoj priamy predmet v akuzatíve a delivý i záporový predmet zpravidla v genitíve ako iné prechodné slovesá. Ale ani v tomto druhom prípade spisovná norma neodmieta akuzatív, napr. *neužil ani štipku z toho* ap. Pravopisné pravidlá z r. 1940 uvádzajú pri slovese *užiť* len väzbu s akuzatívom.

V posledných dvoch vetách zo slovníka P. Tvrdého sloveso „užiť" ani s lexikálnej stránky nie je správne použité. Dnešný spisovný úzus namiesto spojenia „užiť príležitosti" žiada spojenie „použiť (resp. využiť) príležitosť"; podobne miesto „užiť foriem trpného stavu" spojenie „použiť formu trpného stavu".

Z novších výkladov, zdá sa, jasne vyplýva, že sloveso *užiť — užívať* nie je vecne správne upotrebené v spojeniach, ako sú napr. „užívať oheň (ohňa), užiť autobus, užiť strelnú zbraň, užiť zmenkové blankety, užiť úradný titul, užiť cudzí jazyk, užívať bystrý zrak, užiť posla, užiť slovo, užiť lesť". Uvedené podstatné mená neoznačujú také predmety, ktoré by sa daly *požiť, zažiť* alebo z ktorých by sa dal brať úžitok. Vo všetkých týchto spojeniach nejde totiž o význam „spotrebovať — spotrebúvať (v najširšom smysle), ale o význam „upotrebiť — upotrebúvať niečo ako nástroj alebo prostriedok", ktorý sa v spisovnom jazyku dá najvýraznejšie vyjadriť slovesami „použiť — používať". Preto treba tento význam najmä v odbornej literatúre (kde ide o terminologickú presnosť) vyjadrovať iba slovesom *použiť — používať.*

Historicky, pravda, vyzerá vec inakšie. I slovesá *užiť* — *užívať* sú pôvodne odvodené predponou *u-*, ktorou sa tvorily slovesá s predmetom v genitíve (podobne ako slovesá s predponami *po-, pri-, na)*. Tak sa napr. upotrebúvajú tieto slovesá v Žilinskej knihe. Napr.: A teď já vzdávám své ženě což kolvek jmám, málo nebo mnoho, a po mojí smrti, aby *toho* užívala (89 b e). Keď sa prestalo cítiť složenie týchto slovies (zo základu a z predpony), začaly sa tieto slovesá v niektorých svojich významoch viazať s akuzatívom podľa iných významom rovnoznačných slovies. O zmene slovesných väzieb vplyvom anologie hovorí J. Gebauer (Hist. ml. jaz. čes. IV. Skladba, str. 294 n.). Uvádza medzi inými príkladmi aj sloveso *užívať: užívati léku — užívati lék* (podle *píti lék)*. V Bernolákovej dobe už starý stav neplatil. Bernolák pri *užívať* uvádza len väzbu s akuzatívom. Pri hesle *užiť* uvádza síce väzbu genitívnu, ale polovičku dokladov má s akuzatívom. Jeho príklady sme všetky vysvetlili. Genitívna väzba slovies *užiť, užívať* sa najdlhšie držala pri význame „používať ako nástroj" na odlíšenie významov (podľa zákonitosti „iný význam iná väzba"), ale stala sa nepotrebnou, keď sa na vyjadrenie tohto významu utvorilo nové predponové sloveso „používať", ktoré už Bernolák uvádza i ako synonymum slovesa *užívať* i ako samostatné heslo a ktoré v dnešnom spisovnom jazyku úplne zatlačilo sloveso *užívať* v uvedenom význame.

Slovesá *použiť — používať,* i keď pôvodne odvodené predponou *po-* zo slovies *užiť — užívať,* sú dnes tiež, pokiaľ ide o ich význam, neodvodené slová. Znamenajú, ako sme už naznačili, „upotrebiť — upotrebúvať, vziať — brať si na pomoc niečo alebo niekoho ako prostriedok alebo nástroj". I toto sloveso upotrebúvajú slovenskí spisovatelia (z ktorých máme excerptá v ÚSJ) takmer výhradne so 4. pádom. Číselný pomer akuzatív : genitív je asi 15 : 1, pričom genitív je zo staršej literatúry, kým u súčasných spisovateľov sa vyskytuje len akuzatív. Dokladov je veľké množstvo.

Príklady: Preto sa rozhodne, že v prípade potreby použije — milíciu (Hečko, Drevená dedina). — ... použiť svoju dcéru za vnadidlo pre prašivých perzských psov (M. Figuli, Babylon). — Ale príslovie o opatrnosti použili ste tak nevhodne... (Jilemnický, Kronika). — ... že moje rozpomienky použijete len pri sostavovaní obecnej kroniky (tamže) . — ... nenávidí každého, kto používa násilie voči bezbranným (tamže). — Nikdy nepochopíte človeka, ktorý používa papier predovšetkým na to, aby si doň zabalil kus šunky (tamže). — Ako vidím, používate aj esesácke výrazy (Hečko, Drevená dedina). — V reči používal tie isté slová, ako jeho opatrovník (tamže). — Je to veľmi ťažké používať odrazu dve metódy v jednom celku, najmä keď je človek na všetko sám (Mináč, Modré vlny). — Úradnícka vláda použila všetky prostriedky, aby štrajk zlomila (Gosiorovský, Príspevok k dejinám slov. robot. hnutia). — Adamovi mráz prešiel po chrbte, keď si pomyslel, ako blízko bol toho, aby tie železá použili na rozmliaždenie jeho prstov (Jégé, Adam Šangala). — Všetky sochy sú uliate z kanónov piemontských, ktoré panovník dovolil použiť k tomuto cieľu (Vansová). — Nevedel v prvom okamžení k pozdvihnutiu ramená svoje použiť (Škultéty). — Boli by použili pušky, ale už sa nedalo bez nebezpečenstva, že druh druha postrieľa (Urban).

Doklady z odborných štýlov tiež v drvivej väčšine dosvedčujú väzbu s akuzatívom, a to nielen keď je predmetom konkrétna vec, ale i vtedy, keď je predmet abstraktný. Napr.: *použiť:* palicu, vlákno, látku, blankety, stroje, stavebný kameň, teplé mlieko, obrázky, brošúry, výstrižky z novín, reklamné obálky z kníh, korisť, právo, text, voľnú hodinu, vlastnú štúdiu, súdy, podporu, násilné, bežné metódy, chvíľu, príležitosť, dobrú vlastnosť, odborné znalosti, vonkajšie statky, donucovacie prostriedky, klinickú vyšetrovaciu metódu, hotovosť, analýzu, pravidlo, posledný odsek, všetky možnosti, otázku, silu, cudziu reč; *používať:* motory, ťažný dobytok, lístky, nástroje, cinkovú anódu, zmenkové blankety, telefon, hrozno, krv, traktory, motorové vozidlá, prúdové lietadlá, hák, vodu, odvary, generátory, trolejbus, pracovné prostriedky, rýľ, lopatu, sekeru, ópiové injekcie, pokus, vedomosti, jazyk, slovo, výraz, termín, pomenovanie, ostrý tón atď.

Väzbu s akuzatívom ako jedinú uvádzajú i Pravidlá z r. 1940.

Pri slovesách *užiť, užívať, použiť, používať* preniká akuzatívna väzba aj v novej češtine (pozri Havránek — Jedlička, Česká mluvnice, str. 179).

Ani po zápornom tvare tohto slovesa *(nepoužiť — nepoužívať)* spisovný úzus nežiada genitívny predmet. Porov. napr. vo vete: Nikdy nepoužívaj telefon zbytočne!

Predmetové prechodné sloveso *použiť — používať* stane sa bezpredmetovým, keď k nemu pridáme zvratné zámeno „sa", teda v podobe *použiť sa — používať sa.*

Príklady: Okrem mäsa a mlieka používala sa krv... (Hospodárska obroda). — Papier sa používa na rozličné špeciálne účely (Hospodársky denník). — Rozpočtové prostriedky sa účelne používajú (Pravda).

Genitív sa správne upotrebúva iba vtedy, keď sa viaže k slovesným podstatným menám týchto slovies, teda *použitie niečoho, niekoho, používanie niečoho, niekoho,* pretože pri všetkých prechodných slovesách je to tak.

Príklad: Ale teraz vytiahol biely obrúsok, používaniu ktorého sa naučil v Taliansku (Jégé, Adam Šangala).

Pri ostatných predponových slovesách odvodených od slovies *užiť — užívať* máme taký istý stav, iba s tým rozdielom, že akuzatívna väzba je pri nich pevná. Sú to slovesá: *využiť — využívať, zaužívať, zneužiť — zneužívať* a dnes už archaické *nadužiť — nadužívať.*

Využiť (významy: využitkovať, zužitkovať, vyťažiť, vyčerpať, vypotrebovať, spotrebovať, upotrebiť; zneužiť):

Greguš využil chvíľu, aby ho prehovoril (Figuli, Tri gaštanové kone). — ... využiť príležitosť ku každej rozkoši (Slov. učiteľ). — Ľudia sa naučili dokonalejšie využiť priaznivé poveternostné zjavy (B. L. Dzerdzejevskij, Vzdušný Oceán). — Peter pridal plynu, aby využil posledný kúsok cesty (Plávka, Návrat Petra Hugáňa). — Aby sme využili čas — povie Duval (Hečko, Drevená dedina). — Lepšie využiť pôdu... (Bodnárová, Rozoznávanie a používanie tráv). — Takí, čo by len využili chudobného človeka! (Š. Králik, Buky podpolianske). — Treba využiť červenú ďatelinu (Slov. včelár). — No v takých pomeroch, aké vtedy boly, neukázala sa

možnosť využiť jeho schopnosti (Wagner, Profil slov. výtv. umenia). — Keď ju využije, odhodí ju ako vytlačený citrón a stará Kulbaska možno bude mať s ňou robotu (Rázus, Krčmársky kráľ).

Využívať (významy: užívať, používať s výhodou pre seba; vykorisťovať; zneužívať):

Kto využívajúc núdzu iného... (Takáč—Záturecký, Trestné právo). — No jednotlivci túto svoju slobodu využívali a využívajú... (Jančo, Obč. právo). — Lebo ak sa kedykoľvek pokúsia oklamať ho a budú chcieť využívať, čo ako obratne, vzbúri sa im (Ondrejov, Na zemi sú tvoje hviezdy). — Roľníci... využívajú tieto mechanické možnosti (Okál, Obrábanie pôdy). — ...páni bojujú za svoje ciele a obe strany ľud rovnako využívajú a zneužívajú (Elán). — Sháňali svedkov, využívali krvné sväzky a podplácali, kde to ináč nešlo (M. Urban, Živý bič). — ...ale tým akoby ich boli oslobodili od jarma, ktoré tak ošklivo využívali (tamže). — Cignani platí zle. Využíva svojich pomocníkov (Ľ. Zúbek, Ján Kupecký). — Využívajme miestne a okolité objekty, školské alebo muzeálne sbierky, dobré historické obrazy, mapy, plány ap. (Slov. učiteľ). — Jednotlivci svoju slobodu využívajú na škodu ostatných, najmä slabších ľudí (Jančo, Občianske právo). — Odpady využívajú pre pestovanie a chov rýb (Bella, Rybnikárstvo na Slovensku). — Dnes priemysel a technika veľmi využívajú pokrok vedy ... (Meluzin, Elektrotechnika).

Sloveso *zaužívať* má jasnú väzbu s akuzatívom, ale je zriedkavé. Častejšie sa používa so zvratným *sa*, teda vo forme *zaužívať sa* ako bezpredmetové sloveso.

Zneužiť (významy: zle použiť, použiť na zlé, využiť niekoho na jeho neprospech v tiesni, podvodom a pod.):

Keď to nešlo podobrotky, púšťal na ne hrôzu vyhrážok a zastrájaní a ktorá sa mu v strachu dala, zneužil ju (F. Kráľ, Cesta zarúbaná). — Ako si sa opovážil zneužiť moje meno (P. Karvaš, Hanibal pred bránami). — Cs. buržoázia... zneužila čs. brannú moc proti maďarskej revolúcii (Tridsať rokov KSČ). — Len úradník môže zneužiť svoju úradnú moc (Jesenský, Demokrati). — Chcú zneužiť situáciu vo svoj prospech (Prelom). — Iný na mojom mieste mohol ju tu ničomne zneužiť (Figuli, Tri gašt. kone). — Dôveru zneužil (Kukučín). — Kto mladšiu osobu pohne k súloži, zneužívajúc jej závislosť... potresce sa... (Trestný zákon).

Zneužívať (význam: nesprávne, neoprávnene niekoho, niečo používať alebo užívať; pozri i významy slovesa *zneužiť*):

Príklady: Ľutujem, že váš drahý čas takto zneužívam (Stodola, Jožko Púčik). — Potľapkával ich, obštipkával, zneužíval pri každej príležitosti (Fr. Kráľ, Cesta zarúbaná). — Vyzradila ho žene, ktorá možno ju zradí, zneužije, v posmech obráti (Kukučín, Dom v stráni). — Keď boli pri moci, zneužívali ju (Rázus, Odkaz mŕtvych).

I v zápornom tvare týchto slovies je častejší akuzatív ako genitív.

Príklady: Kto nám zaručí, že pán mešťanosta nezneužije toto poverenie? (SP, 60). — Aby Zobovci kňazove slová nezneužili (Hečko, Drevená dedina). — Ušľachtilý človek nezneužije oddanosť ženy, je i v najintímnejšej chvíli jemný (H. Gregorová, Čas nezastavíš). — Pritom však musíme dbať na to, aby pacientky tento liek nezneužívaly (Dlhoš, Ženské choroby).

Genitív sa nájde zriedkavo u starších spisovateľov.

Napr.: Svojej moci nad ním nikdy nezneužila (Jégé, A. Šangala). — Ako básnik Hviezdoslav nikdy nezneužil svojho božského daru (J. Škultéty).

Nadužiť — *nadužívať* (význam: nesprávne použiť, používať vo väčšej miere ako sa patrí, využiť, vykorisťovať, zneužiť, zneužívať):

Svoju úradnú moc nadužíva (J. Botto, Slováci). — Zo sebeckosti nadužíval on

veľké slabosti (Vansová, Sirota Podhradských). — Keď sa títo hnusní zárobkári ešte aj meno kráľa ku svojim podvodom a zďjeraňú ludu nadužívať opováža! (SNN 1846). — ... všelijakí prostopašníci ľahko inších dobročinnosť nadužívať muožu (SNN 1845). — Nakladatelia nadužívajú: chceli by sa vypásať na útlej trávičke našej mladej písomnosti (Kukučín).

Všetky tieto slovesá používajú sa aj v spojení so zvratným zámenom *sa* ako zvratné slovesá, nie však v rovnakej miere. Dokonavé zriedkavo, nedokonavé *(užíva sa, používa sa, využíva sa, zneužíva sa, nadužíva sa)* hojne. Ide tu vlastne o trpný rod vyjadrený zvratným slovesom. V dnešnej spisovnej slovenčine je tu obvyklá a správna osobná väzba *(liek sa užíva, papier sa používa, elektrina sa využíva ap.)*. Neosobná väzba je alebo zastaralá *(lieku sa užíva)* alebo celkom neznáma.

Z rozboru nášho materiálu vyplýva takýto záver:

1. Slovesá *užiť, užívať* a ich odvodeniny *použiť, používať, nadužiť, nadužívať; využiť, využívať; zneužiť, zneužívať* sú prechodné slovesá, t. j. viažu sa s predmetom vo 4. páde.

2. Vyjadrenie významu „upotrebiť — upotrebúvať ako nástroj" slovesami *užiť, užívať* nie je v spisovnom jazyku bežné. V tých štýloch spisovného jazyka, ktoré vyžadujú presnosť vo vyjadrovaní, najmä v odborných terminologiách, treba význam „upotrebiť, upotrebúvať ako nástroj" vyjadrovať iba slovesami „použiť, používať", ktoré pre tento účel v spisovnom jazyku vznikly. Terminologické slovníky SAV túto normu už rešpektujú. Napr. Právnický terminologický slovník má: *použiť, používať* — dôkaz, donucovací prostriedok, lesť, násilie, opravný prostriedok, paragraf, podporu, pomoc, právne pravidlo, právo, predpis zákona (nariadenia), tlačivo, trest, urážlivé slová, ustanovenie, vec, zákon, zbraň, znalca.

PODNETY A DISKUSIE

Časové vety pri formálnych vetných členoch

Jozef Ružička

Z národnej a strednej školy v Liptovskom Hrádku poslali nám list, v ktorom sa pýtajú, ako rozobrať složenú vetu „Lenin a Stalin sa osobne stretávajú v čase, keď ruské revolučné hnutie prežívalo najťažšiu krízu". Pisateľ listu si žiada určiť druh podradenej (vedľajšej) vety.

Uvedená žiadosť je oprávnená, lebo tu ide o osobitný druh složenej vety. V uvedenej složenej vete (súvetí) nadradenou (hlavnou) vetou je veta „Lenin a Stalin sa osobne stretávajú práve v čase". Veta „keď ruské revolučné hnutie prežívalo najťažšiu krízu" je podradenou (vedľajšou) vetou. Táto vedľajšia veta vyjadruje bližšie časové určenie deja hlavnej vety čiže časovú okolnosť deja hlavnej vety. Keď prihliadame iba k tomuto vzťahu medzi nadradenou a podradenou vetou, zisťujeme, že uvedená podradená veta je časová veta, pretože má úlohu príslovkového určenia času. Ale vzťah medzi nadradenou a podradenou vetou v citovanom súvetí sa čiastočne komplikuje tým, že už v rámci samej nadradenej vety je výraz *v čase*, ktorý je príslovkovým určením v rámci nadradenej vety. Teda aj v rámci nadradenej vety je príslovkové určenie času, vyjadrené menným výrazom, aj podradená veta má úlohu príslovkového určenia času. Treba zistiť, aký je vzťah medzi príslovkovým určením *v čase* a podradenou vetou „keď ruské revolučné hnutie prežívalo najťažšiu krízu". Súčasne treba mať na zreteli aj vecný (lexikálny) význam oboch týchto jednotiek. Citovanou podradenou vetou sa bližšie určuje menný výraz *v čase*, teda medzi uvedeným menným výrazom a podradenou vetou je určovací (determinatívny) vzťah. Na základe určovacieho (determinatívneho) vzťahu sa k podstatnému menu pripája prívlastok. Keď prívlastok je vyjadrený vetou, hovoríme o prívlastkovej vete. Podľa toho citovaná podradená veta mala by sa hodnotiť ako prívlastková veta, pretože sa ňou bližšie určuje vecný obsah menného výrazu *v čase*. Keď však vezmeme do úvahy aj vecný (lexikálny) význam menného výrazu *v čase*, vidíme, že tento výraz má veľmi neurčitý, príliš široký význam. Svojím významom sa blíži k významu zámen. Uvedený menný výraz *v čase* jednoznačne nemožno pokladať za plnohodnotný vetný člen, ale skôr iba za formálny vetný člen, odkazujúci na podradenú vetu, ktorou sa vyjadruje vlastná okolnosť, za ktorej prebieha dej vyjadrený v hlavnej vete. Podobnú úlohu formálnych vetných členov majú zväčša tvary ukazovacieho zámena *ten*, zriedkavejšie aj zámenné príslovky, ako napr. *tu, tam, vtedy, preto, dotiaľ* a pod. Tak je to napr. v týchto súvetiach: Ako bojovať proti tomu, čo sa skrýva? (Mináč). — „Ohnica?" zamyslel sa Martinec, keď mu Murín prvý priniesol správu o tom, čo sa na družstevnej roli robí (Horák). — Kľavošom ho prezývali preto, lebo všetko robil ľavou rukou (Ondrejov). — Ochladia ho, vložia do takej spravy, kde ho dotiaľ mece sem a ta, kým sa nerozsype na mnoho tenkých kotlov (Ondrejov). — V týchto vetách spomínané zámená a zámenné príslovky nemajú platnosť plnohodnotných vetných členov, ale iba odkazujú na podradenú (vedľaj-

šiu) vetu. Táto funkcia uvedených slov je možná iba preto, lebo uvedené slová majú veľmi neurčitý, príliš široký vecný (lexikálny) význam.

V súvetí, z ktorého sme vyšli, podradená veta „keď ruské revolučné hnutie prežívalo najťažšiu krízu" má teda síce formu prívlastkovej vety, ale svojím významom je príslovkovou vetou, pretože sa v nej vyjadruje okolnosť, za ktorej prebieha dej hlavnej vety.

Pre školskú prax možno tu uviesť ešte jednu pomôcku, ktorá sa osvedčuje temer vo všetkých prípadoch. Prívlastkové vety, ktoré sa pripínajú k plnovýznamovému slovu v hlavnej vete, možno temer vždy vynechať bez toho, že by sa celkom stratil smysel hlavnej vety. Ale podradené vety, ktoré sa pripínajú k formálnemu vetnému členu, nemožno vynechať, pretože sa tým stratí celkový smysel hlavnej vety.

Kvantita predpôn v deminutívach

Jozef Štolc

V novinovom vydaní návrhu Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1952 sa navrhuje písať *nenasýtny* namiesto doterajšieho *nenásytný*.

V slovníkovej časti na str. 36 sa navrhuje písať *nezabúdka* namiesto doterajšieho *nezábudka*, ale zato na str. 73 sa ponecháva doterajšie znenie *zábudlivý, zábudlivosť*.

V slovníku na str. 33 sa navrhuje *nadávka* namiesto doterajšieho *nádavka*.

Tieto zmeny sa odôvodňujú na str. II, bod 11 tak, že kvantitu niektorých slov treba zmeniť „jednak na základe ich súčasnej výslovnosti, jednak na základe najnovších výskumov".

Preberme túto otázku v celkovom rámci odvodzovania podstatných mien z predponových slovies a ukáže sa nám, že uvedené zmeny nie sú odôvodnené súčasným systémom, ktorý platí pri odvodzovaní mien tohto typu.

Pri odvodzovaní mien z predponových slovies sa dlži predponová slabika. Býva to iba pri predponách *vy-, na-, za-, pri-, u-, pre-*, a zriedka aj *do-, po-* a *so-*. Predpony *od-, o-, pod-, nad-, pred-, roz-* sa nedlžia.

Toto odvodzovanie je veľmi produktívne. Uvedieme len základné typy.

Od predponových slovies sa odvodzujú:

1. Podstatné mená mužského rodu bez odvodzovacej prípony prostým zdlžením predponovej slabiky: *úbor, úhor, úsad, úsvit, záduch, závoj, zámok, zákon, záhyb, záujem, nástroj, názor, nácvik, nábor, náklad, nápis, príval, príbor, prípad, výber, východ, vývrat, výmoľ, priechod, prievoz, priestor, prieťah, prierez, dôvod, dôkaz, dôraz, pôvab, pôrod* atď.

2. Podstatné mená ženského rodu odvodzovacou príponou *-a* a prostým zdlžením predponovej slabiky: *úroda, úspora, úľuba, náprava, násada, nádcha, náuka, záplava, zábezpeka, záloha, výhra, výzdoba, výbava, výstava, priesada, priekopa, priehrada, dôvera* atď.

Bez prípony sa tvoria mená, ako: *priepasť, prietrž, priehlbeň, závisť, nenávisť* atď.

3. Podobne sa tvoria podstatné mená mužského, ženského alebo stredného

rodu z predložkových pádov: *úboč, účasť, úroveň, náruč, zátoň, nácesta, náušnice, ústranie, úskalie, úslnie, úpätie, návestie, Závodie, Záskalie, závetrie, záhumnie, Záhorie, príčastie, prízemie, priedomie, priehrštie, náprstok, náhubok, náustok, prípecok, náramok* atď.

4. Od podstatných mien takto utvorených sa odvodzujú prídavné mená najčastejšie príponou *-ný: úhlavný, úprimný, úslužný, náprsný, úvratný, úchvatný, náhradný, záhradný, výrobný, príčinný, priehľadný, dôsledný, dôverný, zábudlivý* atď.

5. Ďalej sa od podstatných mien tohto typu tvoria zdrobnené podstatné mená, ktoré majú obyčajne význam konkrétneho predmetu, nástroja, alebo majú aj význam prostého deminutíva:

a) príponou *-ok: úlomok, úponok, úhrabky, nábytok, zármutok, zárobok, zámotok, vývarok, výrastok, výdavok, priestupok, priehlavok, dôvažok, dônovok, pôžitok* atď.,

b) príponou *-ka: návratka, nádavka, záhradka, zástavka, zápalka, zápletka, výnimka, výčitka, výložka, výšivka, vývojka, príručka, príslovka, výsteľka* atď.

Keď sa predpona nedĺži, vtedy sa zdĺžuje kmeňová slabika ako u deminutív ženského rodu, odvodených od iných podstatných mien: *posteľ — postieľka, postreh — postriežka, sber — sbierka, pomôcka, ozdôbka, odchýlka, odobierka* atď.

V mužskom rode sa kmeňová slabika nedĺži: *odtlačok, dobytok, dostatok, doplatok, podvozok, sošitok, požitok, posmešok, nadbytok, odpustky* atď.

6. Pri tomto odvodzovaní sa dôsledne skracuje korenná slabika predponového slovesa a zostáva skrátená vo všetkých ďalších odvodeninách: *utrápiť — útrapy, úsluha — úslužný, úsmev, spev, spevný, návrat, návratný, závratný, ústup, ústupný, nástup, zástup, prístup, odstup, náchylný, námaha, zábava, zábavný, zábavka, záprah, zápražný, zásluha, záslužný, výčitka, výšivka, príjemca, príspevok, prídavok, výhybka, príštipok, prísľub* atď.

Korenná slabika predponového slovesa sa kráti aj vtedy, keď sa predpona nezdĺžuje: *obrániť — obrana, ochrana, ochranca, okrasa, oslava, dobytok, dotaz, sostup, oznam, soznam, opis, predpis, nadpis, posmech, pomoc, pochvala* atď.

7. Doterajšie spisovné tvary *nenásytný* a *nezábudka,* ako vidno, celkom zodpovedajú pravidelnému tvoreniu slov tohto typu.

Prídavných mien so zápornou predponou *ne-* je viac: *neústupný, nenávratný, nenáročný, nenávistný, neúplný, neúplatný, nezáživný, nezávislý, nezákonný, nevývratný, nevýslovný, nevýnosný, neúmorný, neúspešný, neúčastný, neúhľadný, neúnavný, neúprimný, neúprosný, neúrečný, neúrodný* atď.

Skrátenie korennej slabiky a zdĺženie predpony je celkom zákonité: *nasýtiť — násytný — nenásytný.*

Podobne v slovách *nezábudka, nádavka* odvodených od slovies *zabúdať, nadávať* ide o celkom zákonité skrátenie korennej slabiky a predĺženie predpony, ako napr. v slovách: *nenávisť, neúčasť, nezávislosť, neúroda, neúspech, nezákonnosť, zástavka, návratka.*

Preto niet dôvodu, aby sa zmenilo *nezábudka* na *nezabúdka* a aby zostalo *zábudlivý.*

Ak sa v tom aj robia chyby, to ešte nemôže byť dôvodom, aby sa rozmno-

žily „výnimky". Ako vidno z uvedených príkladov, umiestenie dlhej slabiky na predpone je celkom pravidelné. Zmena by teda narušila platný odvodzovací systém. A napokon znenie *nenásytný, nezábudka* je aj územne rozšírenejšie, teda oprávnenejšie. Znenie *nezabúdka, nenasýtny* je iba v južnostredoslovenských nárečiach, kde je kvantita porušená tzv. zákonom o posunutej dĺžke (pozri Tóbik, *Kvantita gemerských nárečí,* SMS XIV, 1936, 112—114).

Tento typ sa upevnil v slovách *nenávisť* a *závisť* tak, že sa od nich tvorí nové sloveso so zachovaním kvantity na predpone: *nenávidieť, závidieť,* hoci významová súvislosť týchto mien so slovesom *vidieť* je už celkom zastretá.

Ale ani pridaním ďalšej inej predpony k odvodenému menu sa už nemení kvantita prvej odvodeniny: *vynález, vynáhrada, uzáver, prevýchova.*

8. Existujú ešte iné deverbatíva, odvodené od bezpredponových alebo predponových slovies: *chôdza — schôdzka, stávka, vádzka, pláca, lahôdka; vychádzka, urážka, ukážka, preukážka, prekážka, ohláška, vyhláška, snáška, donáška, prehliadka, zastávka, poznámka* atď. Tieto deverbatíva sú iba ženského rodu a sú odvodené priamo od slovies analogicky ako tie, ktoré nezdlžujú predponu a potom zdlžujú kmeňovú slabiku. (Pozri v bode 5.) Tieto mená sú utvorené ako deminutíva ženského rodu typu *ruka — rúčka, noha — nôžka* atď.

Obidva tieto typy dosť ťažko odlíšiť.

K odvodeninám tohto typu sa priraďujú aj mená ako *spievanka, hádanka, uspávanka, domnienka, pohnútka,* ktoré sú odvodené od pasívneho participia.

Z češtiny sú prevzaté slová, v ktorých sa nezachováva rytmický zákon: *zámienka, námietka, zásielka, závierka* atď.

Som toho názoru, že treba zachovať doterajší spôsob písania i výslovnosti slov *nezábudka, nenásytný, nádavka,* lebo sú to slová tvorené podľa platných a doteraz zrejme nenarušených odvodzovacích zákonov, ktorými nehodno, ale ani netreba hýbať. Odôvodnenie návrhu nie je presvedčivé a najmä nie vyčerpávajúce.

K otázke dvoch jazykovedných termínov

Ladislav Dvonč

Slová sú pomenovania vecí v najširšom smysle slova; to je ich vecný, lexikálny význam. Slovo však nie je vždy pomenovaním jednej veci. Niekedy označuje viaceré veci. Slovo môže mať teda jeden význam (pomenúva jednu vec), alebo môže mať viac významov (pomenúva viac vecí).

V slovenskej jazykovede nie je dosiaľ ustálené, ako nazývať také slová, ktoré majú jeden význam, a ako nazývať tie slová, ktoré majú viac významov.

Tak napr. Eugen Jóna[1] hovorí, že slovo s jediným významom sa volá jednovýznamové slovo, a slovo, ktoré má niekoľko významov, sa nazýva viacvýznamové slovo. Termíny *jednovýznamové slovo* a *viacvýznamové slovo* sa používajú aj v Jazykovej výchove pre II. triedu škôl III. stupňa[2]. V príručke *Základná jazykovedná terminologia* (Bratislava, 1952), ktorú spracovala Komisia pre

[1] *Význam slov,* SR XVI, 1950/1951, 209.

[2] Eugen Jóna — Ján Horecký — Jozef Ružička, *Jazyková výchova,* Učebné texty pre II. triedu škôl III. stupňa, Bratislava 1952, 8.

jazykovednú terminologiu pri Ústave slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a ktorá podľa Úvodu predstavuje normalizovanú gramatickú terminologiu, uvádzajú sa na str. 33 termíny *jednovýznamové slovo* (poradové číslo 831), *viacvýznamové slovo* (poradové číslo 832).

Naproti tomu autori učebnice a cvičebnice pre dvojročné odborné školy používajú termíny *jednoznačné slovo* a *mnohoznačné slovo*. Hovoria: „Slovo môže mať jediný význam a vtedy je jednoznačné. Ale častejšie majú slová viacej významov a vtedy sú mnohoznačné[3]. Tie isté termíny používajú citovaní autori aj vo svojej *Slovenskej gramatike* (Martin 1953, 66, § 83). Rovnako sa používajú tieto termíny v učebnici pre III. triedu stredných škôl[4].

Pri uvažovaní, či máme dať prednosť termínom *jednovýznamové, viacvýznamové slovo* alebo *termínom jednoznačné, mnohoznačné slovo,* musíme mať na pamäti isté teoretické požiadavky a na ich základe zhodnotiť uvedené termíny.

Termíny, o ktorých tu uvažujeme, patria do odborného jazyka. Pre odborný štýl zdôrazňuje sa ponajprv požiadavka presnosti jazykového výrazu. V odbornom štýle treba používať slová a výrazy, „ktoré nedávajú možnosť dvojakého výkladu, ktoré sú jednoznačné a tým vhodné na presné označenie vecí a pojmov"[5]. Ide tu o presný lexikálny význam a za ním stojacu presnú definíciu označovaného pojmu (Horecký, l. c. 99).

Ďalej sa za najvyhovujúcejší považuje taký termín, „ktorý je srozumiteľný čo najväčšej časti daného jazykového spoločenstva, ktorý čo najväčšiemu počtu ľudí čosi hovorí o svojom význame, a to aj vtedy, keď ide o úplne nové, dosiaľ nepoužívané slovo"[6]. Tento zjav Horecký navrhuje nazývať významovou priezračnosťou slova[7].

Pri ustaľovaní názvu je dôležité aj to, aby bolo možné ľahko a pravidelne tvoriť potrebné odvodeniny[8].

Termíny *jednoznačné, mnohoznačné slovo* nezodpovedajú najzákladnejšej požiadavke kladenej na termíny, totiž požiadavke presnosti jazykového výrazu.

Podívajme sa na definície týchto slov v jednotlivých slovníkoch. Jánošík — Jóna[9]: *jednoznačný* adj. majúci len jeden smysel, jeden význam. Ľudia málo hovorili, no keď sa aj rozhovorili, ich rozhovor bol jednoznačný (Urb., V osídl. 32).

Trávníček[10]: *jednoznačný* [-ně, -nost] = mající jeden význam, smysl, zcela jasný: zákon má býti -ný; -né slovo, znění zákona; -ná skutečnost (Vanč.);

---

[3] Eugen Pauliny — Jozef Ružička — Jozef Štolc, *Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre dvojročné odborné školy*, Bratislava 1953, 69.

[4] Ján Oravec — Jozef Ružička, Jazyková výchova pre III. triedu stredných škôl, II. prepracované vydanie, Bratislava 1953, 20n.

[5] Ján Horecký, *Odborný štýl* (jazyk), SR XVII, 1951/1952, 98.

[6] Ján Horecký, *O slovenskej technickej terminologii*, SR XVII, 1951/1952, 15.

[7] Horecký, tamže. K tomuto pozri aj Ján Horecký, *Zásady pri tvorení terminologie*, Slovenské odborné názvoslovie I, 1953, 34; Viera Dujčíková, *Významová priezračnosť termínov*, Slovenské odborné názvoslovie I, 1953, 97—99.

[8] Horecký, *Zásady pri tvorení terminologie*, 34.

[9] Anton Jánošík — Eugen Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského*, Turčiansky Svätý Martin 1946—1949, 977.

[10] František Trávníček, *Slovník jazyka českého*, IV. preprac, a doplnené vydanie, Praha 1952, 578, 938.

mnohoznačný [-ně, -nost] = mnoho značící, znamenající (a tím nedosti jasný): -né slovo.

Příruční slovník jazyka českého[11]:

jednoznačný adj. jeden n. stejný význam, smysl mající, nedvojsmyslný. Básník a věštec byli ve starodávnu jména jednoznačná. Klicp. Soudem neohroženým a slovem jednoznačným dotýkají se (Sovovy básně) politických skutečností. Arne N. Mat. jednoznačná úloha mající jen jediné (správné) řešení. Log. pojmy jednoznačné vyjadřující společným jménem jednu a touž bytnost a přirozenost.

mnohoznačný adj. mající mnoho n. několik významů. Není divu, že při slově tak mnohoznačném podávají se různé definice. Mas. Je předností každé básnické ideace, že není lineálově přímočará, nýbrž mnohoznačná. Sez. Pomalým gestem ruky, provázeným mnohoznačným úsměvem, pozval noční poutnice dovnitř stanu, Vrba.

Pri definovaní slova jednoznačný sa v týchto slovníkoch vychádza z určenia „majúci jeden význam, smysel". V českých slovníkoch sa okrem toho hovorí, že toto slovo má aj význam „celkom jasný", „nedvojsmyselný". Vidíme, že pri slove jednoznačný nejde len o konštatovanie, že niečo má jeden význam, ale že tu ide o vyjadrenie niečoho celkom jasného, nedvojsmyselného, nepripúšťajúceho iný výklad, iné riešenie, majúce konečnú platnosť atď. Tento význam bezpečne vidieť z dokladov ako napr.: Ale mám aj jednoznačné rozkazy (Peter Karvaš, Bašta 72), ... jednako tento jednoznačný postoj bol určujúcou smernicou (Veľké dni, Sborník o Slovenskom národnom povstaní, 52), Mussoliniho odsúdil súd ľudu. Jeho vôľa bola jednoznačná a rozhodnutie nezvratné (Peter Karvaš, Most, 100), Už pojem rovnobežnosti nebýva jednoznačný (Dr. B. Čeněk, Repetitórium, 3), ... zo všetkého vyplýva ... jednoznačný záver (Pracovné námety, 1950, čís. 7, str. 2), Myslím, že neprepínam, keď poviem, že niet dôležitej právnej otázky, o ktorej by právna veda mala jednoznačné stanovisko (Verejné právo III, 221), V nej nenašiel som už tak jasnú a jednoznačnú odpoveď (Slovenský učiteľ XXIV, 170), Do 290 účastníkov išlo tam, aby dostalo jednoznačné a jasné odpovede (Napred II, čís. 11, str. 315), Náš postoj bol vždy jednoznačný (Prelom I, 5, 1), Zamyslite sa nad otázkou takto postavenou a uvidíte, že ani tu sa nedá odpovedať jednoznačným áno (Slovenský rozhlas IV, X 43, 1234), Ťažko by bolo dať jednoznačnú odpoveď, ktorá z nich je dôležitejšia (Roľnícke noviny XIV, 22, 390). — Podobne je to aj pri príslovke: Francúzsky ľud sa rozhodol jasne a jednoznačne (Nové slovo 1945, 257), Na ňu už nemožno tak jednoznačne odpovedať (Budovateľ V, 42, 2), Vývin spoločnosti neprebiehal jednoznačne (Sirácky, Kultúra a mravnosť, 138).

Slovo mnohoznačný má okrem základného významu „mnoho značiaci" aj významy 1. nejasný, neurčitý, 2. rozmanitý, rozličný, bohatý. Napr.: 1. Skutky sú vždy jednoznačné, kým slová reči mnohoznačné (Filozofický sborník I, 249), uchyľuje sa ... k dvojznačným, mnohoznačným alebo nič neznamenajúcim frázam (SP 58, 440); 2. Ľudové rozprávky sú plodom pedagogického myslenia človeka ... a preto sú mnohoznačné čo do formy (Slovo a tvar II, 1948, 48), ... lenže potreby slovenského života boly mnohoznačné a tak i Škultétyho práca bola mnohoznačná (Slovensko, IX, 256).

---

[11] *Příruční slovník jazyka českého,* Díl I (A—J), Praha 1935—1937, 1198, Díl II (K—M), Praha 1937—1938, 902.

Stručne: rozdiel medzi jednoznačný a mnohoznačný v bežnom vyjadrovaní nespočíva v tom, že niečo má jeden význam a niečo iné má mnoho významov, ale v chápaní protikladu: istý, určitý — neistý, neurčitý, rozmanitý.

Z tohto rozboru významovej stránky slov jednoznačný a mnohoznačný vidíme, že pri týchto slovách sa okrem základného významu uplatňujú aj podružné významy. Preto sa tieto výrazy nehodia ako termíny.

Podobne sa nehodí ako termín slovo mnohovýznamný. Trávníček uvádza *mnohovýznamný* = mající mnoho významů: -ná slova; (938). Podobne Příruční slovník, 902. Ako príklad sa tu uvádza aj táto veta: Začal se v lejstrech přehrabávati, při čemž chvílemi pronášel tajemné, mnohovýznamné: „Inu jo!" Zo slovníkového materiálu Ústavu slovenského jazyka SAV možno uviesť vetu: Vymenili si medzi sebou mnohovýznamné nemé znamenia. Tu skôr ide o význam „závažný, dôležitý" alebo „nie dosť jasný, dávajúci možnosť rozličného výkladu, úmyselne nejasný".

Zostávajú nám takto termíny *jednovýznamový, viacvýznamový*. Tieto slová sú utvorené sifixom *-ový*. Prídavnými menami na *-ový* tvoria sa mená látky alebo pôvodu;[12] pri odvodzovaní od abstraktných podstatných mien neznačia látku, ale príčinu, pôvod a iné okolnosti (Letz, 198). V prípade, že sa od toho istého základu tvorí prídavné meno príponou *-ový* aj *-ný*, prídavné meno na *-ový* vyjadruje vždy skôr vzťah, kým prídavné meno na *-ný* má skôr význam akostno-vzťahový.[13] Tak aj pri slovách *jednovýznamový, viacvýznamový* sa konštatuje, že ide o slovo s jedným významom alebo s viacerými významami. Obidva názvy sú úplne srozumiteľné, sú významovo priezračné. Dajú sa od nich ľahko a pravidelne tvoriť príslušné odvodeniny.

Konečne pre termíny *jednovýznamové, viacvýznamové slovo* hovorí aj existencia termínu „plnovýznamové slovo". Tu sa používa jedine tento termín a nepoužíva sa „plnoznačné slovo, plnovýznamné slovo".

Z uvedených dôvodov sa nazdávam, že sú správne tie termíny, ktoré kodifikovala Základná jazykovedná terminologia. Potrebné je uplatniť ich aj v gramatických príručkách slovenčiny.

POSUDKY

Príručný slovník rusko-slovenský

E. Čulenová, Dr. Ľ. Ďurovič, univ. prof. Dr. A. V. Isačenko, V. Lapárová, O. Malíková, M. Šásiková, za redakcie univ. prof. Dr. A. V. Isačenko, SAVU, Bratislava 1952. Strán 538.

Začiatkom tohto roku uvítala slovenská verejnosť ďalší slovník, vydaný Slovenskou akadémiou vied. Je to Príručný slovník rusko-slovenský, spracovaný za redakcie univ. prof. Dr. A. V. Isačenka. Nie je to prvý rusko-slovenský slovník. Už roku 1892 vyšiel v T. Sv. Martine Mičátkov Vačkový rusko-slovenský

---

[12] Belo Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 197.

[13] Eugen Jóna — Ján Horecký — Jozef Ružička, *Jazyková výchova*, Učebné texty pre II. triedu škôl III. stupňa, Bratislava 1952, 38.

a slovensko-ruský slovník, ktorý bol na svoju dobu veľmi dobrý, dnes je však už samozrejme zastaralý. Po oslobodení našej republiky Sovietskou armádou vyšlo u nás niekoľko rusko-slovenských slovníkov, spracovaných zväčša narýchlo, čo sa na ich kvalite aj odrazilo. Bol to soznam ruských slov (akými zásadami sa riadili autori pri ich výbere, ťažko určiť) s približným slovenským ekvivalentom. Málokedy sa bralo do úvahy, že slovo má v rozličných spojeniach niekoľko významov.

V čase, keď sa na týchto slovníkoch pracovalo, naša lexikografia mala malé skúsenosti a chýbalo jej teoretické podloženie. Lexikografická práca sa pod vplyvom marrovského učenia dlho podceňovala, tvrdilo sa o nej, že je nevedecká, mechanická a toto všetko vplývalo aj na slovenskú lexikografiu.

Dnešná skutočnosť vždy viac a viac dokazuje, ako veľmi je potrebný seriózny rusko-slovenský slovník. Naši robotníci, majstri, technici, družstevníci, kultúrni a vedeckí pracovníci každý deň čerpajú zo sovietskych skúseností. V krúžkoch ĽKR študujú tisícky občanov, ktorí sa chcú pomocou ruštiny oznámiť nielen s najnovšími výdobytkami vedy a techniky, ale aj so sovietskou umeleckou literatúrou. Aby sa uspokojily všetky tieto požiadavky, na to je potrebný slovník, ktorý by obsahoval aspoň 100.000 slov, aby mohol dostatočne zachytiť bohatý slovný materiál ruštiny. Takýto slovník si však vyžaduje niekoľkoročnú prácu. Bolo však treba rýchle uspokojiť aspoň najnaliehavejšie potreby. Preto sa redakcia, ktorá pripravuje veľký rusko-slovenský slovník, rozhodla vypracovať zatiaľ aspoň slovník príručný, použijúc pri jeho spracúvaní materiál pripravovaný pre veľký slovník.

Práca na Príručnom slovníku rusko-slovenskom bola zodpovedná a nebola ľahká. Ide tu o slovník menšieho rozsahu (vyše 30.000 slov) a teda k výberu slov bolo treba pristupovať veľmi starostlivo, aby uspokojil čo možno najviac používateľov. V úvode slovníka sa hovorí, že profil slovníka sa zameriava „na súčasnú ruštinu, na potreby politické a hospodárske" (str. 7). S tohto hľadiska treba teda slovník aj hodnotiť. Aké slová nájdeme v slovníku? Sú to predovšetkým slová verejno-politického obsahu, s ktorými sa denne stretávame v tlači. Autori slovníka si zvlášť pozorne všímali moskovskú Pravdu, ako aj iné sovietske časopisy a noviny, takže v slovníku nájdeme mnohé príklady, čerpané z uvedených prameňov. Nemožno žiadať, aby nám tento slovník stačil pri prekladaní umeleckej literatúry, ktorej slovná zásoba je veľmi bohatá.

Slovník s týmto počtom slov nemôže obsahovať ani veľmi špeciálne termíny. Z odborných termínov patrí do takéhoto slovníka len najzákladnejšia terminologia, známa širšiemu okruhu ľudí. Patria sem slová, s ktorými sa najviac stretávame v každodennom živote (sú to napr. slová рак, туберкулёз, лесонасаждение, шагающий экскаватор atď.) Je pochopiteľné, že i pri najväčšej starostlivosti sa stane, že do slovníka sa niektoré z týchto slov nedostanú (napr. скоростник).

Autori urobili veľmi správne, že do slovníka nedali slová, ktoré v ruštine a slovenčine rovnako znejú a majú rovnaký význam (typu бензин, логика).

Pri slovníku s menším počtom slov je práca sťažovaná nielen ohraničenosťou lexikálneho materiálu, ale aj neúplnosťou sémantického rozpracovania slova. Počet významov jednotlivých ruských slov sa nekryje s počtom významov slovenských. Napr. pri ruskom slove база sa uvádzajú tri slovenské ekvivalenty (s rozličnými príkladmi): 1. základňa, 2. základ, 3. sklad, hoci v sku-

točnosti je týchto ekvivalentov šesť (podľa pripravovaného Veľkého rusko-slovenského slovníka): 1. báza, základ; 2. podklad; 3. základňa, stredisko; 4. *archit.* päta *(stĺpu)*; 5. *chem.* zásada; 6. *žel.* rozvor.

Pri tomto výbere ekvivalentov treba veľmi svedomite uvážiť, ktoré významy sú najdôležitejšie.

Ruské ustálené slovné spojenia, ktoré sa skladajú z podstatného a prídavného mena a s ktorými sa v každodennom živote stretávame častejšie, nájdeme v slovníku aj pri prídavnom aj pri podstatnom mene (napr. железная дорога — železnica sa uvádza pod железный aj pod дорога, podobne опросный лист — dotazník pod опросный aj лист).

Veľkým kladom Príručného slovníka rusko-slovenského je, že je slovníkom prekladovým, v ktorom ekvivalent je preklad a nie výklad alebo opis. Preklady sú veľmi presné. Pri slovách menej známych, prípadne ťažšie preložiteľných nájdeme v zátvorkách výstižné vysvetlenie významu alebo rozličné príklady — typické voľné spojenia (pozri napr. heslá тужурка, содружество). Používateľovi veľmi pomôžu aj skratky, ktoré bližšie určujú, ako sa to ktoré slovo prekladá v jednotlivých oblastiach.

Autori slovníka so zvláštnou pozornosťou vypracovali najmä slovesá. Pozri napr. heslo отметить.

отметить -чу -тит 1. poznačiť, označiť, zaznačiť; о. знаком označiť značkou; о. опоздавших zaznačiť oneskorených; 2. konštatovať; необходимо о. что..., нельзя не о., что... treba konštatovať, že...; 3. zbadať; о. недостатки zbadať nedostatky; 4. poznamenať, pripomenúť; vyzdvihnúť; о. вскользь poznamenať mimochodom; 5. osláviť; о. годовщину osláviť výročie; 6. zaznamenať; все газеты о-или годовщину všetky noviny zaznamenaly výročie.

Tak isto podrobne sú spracované napr. slovesá признать, расстроить, действовать, pri ktorých nájdeme nielen množstvo významov, ale aj názorné príklady.

Predložky sú spracované veľmi prehľadne. Napr. predložka до *predl. s 2. p.* 1. (až) do, až po; от Москвы до Ленинграда od Moskvy do Leningradu; от двух до пяти od druhej do piatej; 2. pred; до революции pred revolúciou; до войны pred vojnou; 3. do (asi); численностью до 100 человек počtom do sto ľudí; мне сейчас не до этого mám teraz iné starosti; до чего *(v zvolaniach)* aký -á -é len!; до чего ты загорел! aký si opálený!; до чего это смешно! aké je to len smiešne!

Podobne sú spracované predložky для, в, на, по.

Väčšina predložiek znie v ruštine podobne ako v slovenčine, prekladá sa však často veľmi rozdielne (napr. производство понизилось на 10 процентов výroba klesla o 10% a nie na 10%), preto je správne, že v slovníku nájde používateľ pri predložkách veľký počet príkladov. Pri predložke по by sa azda 2. význam „z, zo; nad" mal rozdeliť na dva významy a „nad" by sa malo nahradiť predložkou „na", pretože „работать по этому вопросу" po slovensky je správnejšie „pracovať na tejto otázke" ako „pracovať nad touto otázkou".

Popri kladoch má slovník i nedostatky, ktoré však nie sú zásadného charakteru. Frazeologické a terminologické spojenia sa uvádzajú za znakom ◇ (pozri v úvode slovníka str. 11), ak „ide o také spojenia slov, ktorých význam nevyplýva zo súčtu významov jednotlivých slov, tvoriacich dané frazeologické spoje-

nie" (str. 10). Táto zásada sa nedodržiava dôsledne. Väčšina používateľov si túto nedôslednosť nevšimne, pretože významom jednotlivých spojení sa týmto vôbec neškodí. Je to otázka skôr teoretického rázu, ale slovník, ktorý je skutočne na vedeckej úrovni, nemôže si dovoliť ignorovať túto zásadu. Slovo аварийный sa v recenzovanom slovníku prekladá v prvom význame ako núdzový, rezervný, záchranný, ale medzi príkladmi nájdeme аварийная команда poruchová hliadka. Pretože аварийный môžeme preložiť ako poruchový iba v spojení so slovom команда, patrí toto spojenie za znak ◇. Podobným prípadom je slovo расписка potvrdenka, ktorej príklad долговая расписка dlhopis, dlžobný úpis by sa tiež žiadal za znak ◇. Opačným prípadom je slovo распрямить — narovnať, kde распрямить спину (vystrieť chrbát, narovnať sa) sa dáva za ◇, hoci toto spojenie možno preložiť aj tretím spôsobom „narovnať chrbát", čiže význam heslového slova a príklad sa nelíšia. Tretím prípadom je slovo заключение[2] — zatknutie. Заключение в тюрьму znamená uväznenie. Toto spojenie sa môže dať za ◇, ale nemusí, pretože medzi zatknutím a uväznením cítime významovú blízkosť.

„Slová so spoločným základom sa soskupujú pod jedným heslom do tzv. „hniezda" (str. 10). Hniezdovanie sa v slovníkoch zavádza z úsporných dôvodov, a preto i keď je diskutabilné, či je správne hniezdovať slová, ktoré síce základ majú spoločný, ale nemajú na tom istom mieste prízvuk, napr. почта, -альон, v menšom slovníku s týmto riešením môžeme súhlasiť (azda si to nik nebude vysvetľovať tak, že v slove почтальон ide o dva prízvuky ako napr. v slove трёхполье).

Slovník obsahuje úvodnú časť, v ktorej sa hovorí o používaní tohto nového rusko-slovenského slovníka. Úvodná časť je spracovaná veľmi prehľadne. Používateľom, ktorí sú menej zbehlí v ruštine, veľmi pomôže stručná gramatika, ktorá je pripojená k slovníku. Túto gramatiku treba skutočne chápať iba ako pomôcku, ktorá nechce a ani nemôže nahradiť podrobnú gramatiku, akú si zasluhuje bohatý ruský jazyk.

Záverom treba povedať, že Príručným slovníkom rusko-slovenským dostáva náš čitateľ veľmi hodnotný slovník, spracovaný na skutočne vedeckom podklade. Najlepším jeho vysvedčením je skutočnosť, že celé prvé vydanie (30.000 výtlačkov) bolo v krátkom čase po vyjdení rozobrané a že sa oň zaujímajú slavistické kruhy nielen v Sovietskom sväze, ale aj v ľudovodemokratických štátoch. Profesor Isačenko so svojimi mladými spolupracovníkmi správne pochopil úlohu, ktorú dnešná doba kladie pred lexikografiu pri spracúvaní menších dvojjazyčných slovníkov.

Eleonóra Kučerová

N. N. Baranskij: *Náčrtok školskej metodiky ekonomickej geografie.* Z ruského originálu *Očerki po školnoj metodike ekonomičeskoj geografii* preložil Dr. Jozef Martinka. SAV, Bratislava 1953, str. 243, viaz. Kčs 175.—.

V diskusii o prekladaní z ruštiny sme zdôraznili, že pri rozbore otázok prekladania nemožno sa obmedziť iba na umeleckú literatúru, ale že treba patričnú pozornosť venovať aj otázkam prekladu odborných, vedeckých prác. Z našej prekladovej literatúry vidieť, že týmto otázkam sa nevenuje patričná pozornosť, a preto ešte vždy u nás vychádzajú preklady odborných diel, ktoré nevyhovujú ani najzákladnejším požiadavkám správneho a dobrého prekladu. Preklad knihy N. N. Baranského môže byť typickou ukážkou, ako sa prekladať nemá, pretože za

mnohými slovami, termínmi a frázami čitateľ priamo vidí originálne ruské slová a frázy, ba na mnohých miestach i typicky ruskú vetnú stavbu. Nie sú zriedkavé v tomto preklade prípady, že sa ruské slovo jednoducho prevádza do slovenčiny v jeho zvukovej podobe, hoci význam príslušného slova v slovenčine je iný ako v ruštine. Napr. vo vete *V celej práci na charakteristike mesta, krajiny alebo oblasti treba sa najviac starať, aby sa zabezpečilo to „geografické špecifikum", o ktorom písala Pravda v úvodníku zo 16. mája 1934* (106) netreba veľkej fantázie na to, aby sme uhádli, že v ruštine bolo sloveso *staraťsia*. Rozumie sa, že toto sloveso treba do slovenčiny v danom prípade preložiť ako *usilovať sa, snažiť sa*. — Kabinet nie je potrebný na to, aby sa v ňom „ochraňovaly pomôcky", ale aby sa *uchovávaly, ukladaly* (131). — Vo vete *Nedostatkom všeobecne ekonomických (!) máp je to, že niet v nich dosť podrobných údajov a z toho nasleduje možnosť analytickej úvahy...* (134) by sme miesto slovesa „nasleduje" použili skôr *z toho vyplýva*. — Miesto „potrebovať" má byť sloveso *vyžadovať* napr. vo vete... *treba rozoznávať otázky, ktoré potrebujú (trebujut) textovú odpoveď, a také otázky, ktoré vyžadujú vyplnenie kontúrových máp* (201).

Bezmyšlienkovité podliehanie vplyvu ruštiny treba vidieť aj v používaní predložkových väzieb, ako napr. *postaviť otázku o tom, ktoré z poznatkov... by bolo možno úspešne využiť* (168), *otázka o delení krajiny* (77), *pojem o oblasti... organicky súvisí so socialistickým systémom hospodárstva* (78), *vychádzame z pozorovaní nad moskovskými školami* (121), *ťažkosti pred širokým využitím kina* (pravdepodobne tu má byť „filmu" — 185). To isté platí aj o opačnom, bezpredložkovom spojení tam, kde je v slovenčine predložková väzba: *zainteresovať čitateľa témou* (o tému — 97), *obmedziť sa krátkym poukázaním na existenciu zdrojov* (98).

Osobitne treba upozorniť, že často sa v preklade používajú nesprávne termíny, a to v dvojakej podobe. Na jednej strane sa ruské termíny neprekladajú, len sa slovakizuje ich forma. A tak sú tu termíny ako *elektroenergia* miesto *elektrická energia* (83), *drevoprodukty* m. *drevené výrobky* (87), *drevoprodukcia* m. *drevná produkcia* alebo *výroba dreva* (88), *Akadémia náuk* m. *vied* (95), *hydroelektrostanica* m. *vodná elektráreň* alebo *hydrocentrála* (117), *kinoorganizácia* m. *filmová spoločnosť* (145), *aparát so štacionárnou inštaláciou* m. *štacionárny, stabilný aparát* (186).

Na druhej strane sa ruské termíny prekladajú doslovne, miesto aby sa za ne substituoval domáci termín. Najkrikľavejším príkladom je termín *kapitálové vklady* (94) za rus. *kapitalovloženija:* v ekonomickej literatúre je známy a zaužívaný termín *investície*. Ďalej treba upozorniť, že miesto termínu *dôchodkári* (63) používame termín *dôchodcovia* alebo *rentieri*, miesto *autonákladná doprava* (71) by bol lepší termín *automobilová nákladná doprava*, miesto *platobná rovnováha* (74) používame názov *platobná bilancia*, miesto *znehodnocovanie* hovoríme *amortizácia* (74). Nejasné sú tu ďalej termíny *prelomné medze* (99), *dialektická metóda smýšľania* (112 — zrejme má byť „myslenia"!), *silné krmoviny* (119), *objemné výtvory* (130 — pravdepodobne trojrozmerné alebo priestorové), *pašienkovo-chovateľské hospodárstvo* (143 — podľa všetkého *pasienkárstvo*), *samotné zavodňovanie* (149), *tovarovýmenné styky* (169), *kinová prednáška, beseda, hodina* (185 — azda „filmová"), *slovesno-knižný predmet* (187).

Priamočiara závislosť od ruštiny a neprepracovanosť sa v tomto preklade prejavuje aj v používaní mnohých typických ruských zvratov, ako napr. *sféra vyplývania* m. *sféra vplyvu* (68), *v medziach rádia 300 km* (83), *Štátna komisia plánovania* m. *plánovacia* (84), *rozdelenie v štýle projektu* (85), *poskytovať predstavy vo vnútrooblastnej miere* (93), *mestá baníckeho typu, také ako Baku, Magnitogorsk* (98), *postupovať po ceste porovnávania* (106).

Nemožno tu vypočítať všetky prípady, ktoré by spadaly do tejto problematiky, lebo by to zabralo príliš veľa miesta. Musíme však upozorniť ešte aspoň na jednu vec, na zneužívanie polovetných väzieb s prechodníkom. Typickým príkladom je povedzme veta *V štrukturálnych značkách... treba sa obmedzovať len na najhlavnejšie složky, ostatné zaradiac do rubriky „a iné"* (135) alebo *Oboznámiac sa v úvode s hlavnými charakteristickými črtami mesta a zainteresujúc sa o ne, čitateľ bude v ďalšom výklade očakávať od autora, aby ich vyložil a vysvetlil* (98). V oboch prípadoch je primeranejšie miesto prechodníkovej väzby použiť vedľajšiu vetu.

Po tomto stručnom poukaze na nedostatky prekladu treba sa zmieniť aj o nedostatočnej jazykovej úprave slovenského textu, ktorá sa mala urobiť aj bez ohľadu na ruský originál. Tak pri jazykovej úprave, ak nie už pri samom preklade, bolo treba odstrániť taký archaizujúci slovosled, aký je napr. v spojeniach *tu sa sbiehajúce morské cesty* (43), *medzi charakteristiku určujúcimi momentmi* (52), *za splnenie na ňu pripadlých (!) úloh* (85), *dôležitosť mestom vykonávaných funkcií* (111), *zistiť nejakú ich obsah sjednocujúcu myšlienku* (147), *všetky vysvetlenia vyžadujúce nejasné výrazy* (176). Priamo nesrozumiteľné sú takéto vety: *K týmto pomôckam treba počítať predovšetkým čierne tabule z linolea s kontúrami pologúľ a SSSR, ktoré by dovoľovaly učiteľovi... ilustrovať svoj (!) výklad označovaním farebnými kriedami na kontúrach toho, čo práve potrebuje* (132). Tu by sa celkom jednoducho dalo pomôcť vedľajšou vetou: *...aby pre ilustrovanie svojho výkladu farebnými kriedami označoval na kontúrach to, čo potrebuje.*

Aj takýchto príkladov by sa dalo uviesť veľa. Všetky svedčia o štylistickej neprepracovanosti prekladu.

Napokon treba ešte upozorniť na nesprávne spojenie *zatiaľ kým* (42, 56) miesto *kým* alebo *zatiaľ čo,* na nesprávne používanie predložky *k* (na mnohých miestach) i na nesprávne kladenie čiarky. Ale všetky tieto chyby v porovnaní s lexikálnymi, frazeologickými i syntaktickými nedostatkami tvoria len malé percento, preto sa nebudeme nimi podrobnejšie zaoberať.

Už z tohto schematického výpočtu nedostatkov, ktorý zrejme nie je ani zďaleka úplný, vidieť, že tento preklad je priamo vzorom neumelého, neprepracovaného prekladu. Takého prekladu, aké by sa v našej knižnej produkcii už skutočne nemaly objavovať.

Ján Horecký

DROBNOSTI

Prídavné mená *muzeálny* a *muzejný*. — Od prevzatých podstatných mien na *-um* (ktorých väčšina má vlastne zakončenie *-ium*, iba niekoľko slov je na *-eum*) tvoria sa prídavné mená niekoľkými spôsobmi. Od názvov konkrétnych vecí, najmä chemických prvkov, tvoria sa tu prídavné mená príponou *-ový*, napr. *kalcium — kalciový, rádium — rádiový, alumínium — alumíniový, nátrium — nátriový, magnézium — magnéziový* a podobne aj *kolódium — kolódiový, morfium — morfiový, infuzórium — infuzóriový*. Pravda, od názvov chemických prvkov sa tvoria prídavné mená aj inými príponami podľa požiadaviek valenčnej sústavy.

Od slov na *-órium* sa tvoria prídavné mená príponou *-ný*, (ktorá sa po predchádzajúcej dĺžke skracuje): *ambulatórium — ambulatórny, sanatórium — sanatórny, laboratórium — laboratórny, provizórium — provizórny.*

Veľkú skupinu tvoria prídavné mená utvorené príponou *-álny: adverbium — adverbiálny, prezídium — prezidiálny, grémium — gremiálny, štatárium — štatariálny, municípium — municipiálny, teritórium — teritoriálny, alúvium — aluviálny, gymnázium — gymnaziálny.*

Iba od slov *štúdium, kolokvium, štipendium* a v poslednom čase aj od *štádium* máme prídavné mená *študijný, kolokvijný, štipendijný*, a *štadijný* (pričom korenná dĺžka sa kráti).

Tento stav si treba uvedomiť, ak uvažujeme o správnosti prídavných mien *muzeálny* a *muzejný*. Ukazuje sa totiž, že ak pri slovách na *-ium* je možných niekoľko prípon prídavných mien, bude to zásadne možné aj pri slovách na *-eum*. Pravda, týchto slov je oveľa menej (zaznačili sme si iba *lýceum, linóleum, alumneum, koloseum* a *múzeum)*, preto bude ťažšie hľadať analogické zásady tvorenia.

Od podstatného mena *alumneum* a *koloseum* nemáme prídavné meno, od slova *linóleum* je len tvar *linóleový*. V slovách *lýceum* a *múzeum* je rovnaký stav: popri adjektívach *lyceálny, muzeálny* vyskytujú sa aj adjektíva *lycejný* a *muzejný*, a to s podobným krátením korennej dĺžky, aká je v type *štúdium — študijný*.

Je pravda, že v kartotéke Ústavu slovenského jazyka SAV podoba *muzeálny* sa vyskytuje oveľa viac než podoba *muzejný*. Podoba *muzejný* je doložená len tri razy, a to v spojeniach *muzejná budova* (popri *muzeálna budova*), *muzejná valaška* (popri *muzeálne sbierky, muzeálna vitrína*) a *muzejná práca*. Okrem toho jestvuje v Bratislave *Muzejná ulica*.

Od podstatného mena *lýceum* máme doloženú len podobu *lyceálny* (napr. *lyceálny profesor, lyceálna budova)*, kým podoba *lycejný* je známa zase len v názve *Lycejná ulica*.

Hoci sú zriedkavo doložené tvary *muzejný* a *lycejný* a hoci v nich možno vidieť aj určitú odchýlku od normálneho tvorenia v tom, že sa vkladá spoluhláska *j*, predsa len nemožno ich úplne zavrhovať. Ukazuje sa, že najmä tvar *muzejný* je potrebný ako opora pre utvorenie názvu pre osobu, ktorá pracuje v múzeách — *muzejník* a pre názov celého tohto odboru — *muzejníctvo*. Niekedy sa namieta, že slová *muzejník* a *muzejníctvo* nie sú potrebné, lebo máme prevzaté slová *muzeolog* a *muzeologia*. Tu však treba uvážiť, že nejde o syno-

nymá. Slovo *muzeologia* (obdobne ako všetky slová na -logia) má význam „náuka o múzeách", kým slovo *muzejníctvo* znamená skôr samo zakladanie a spravovanie múzeí. Ešte lepšie vynikne tento rozdiel v slovách *muzeolog* a *muzejník*. Kým *muzeolog* je zrejme odborník v muzeologii ako vednej disciplíne, *muzejník* je každý pracovník v múzeu.

Zo všetkého, čo sme tu rozviedli, vyplýva jednoznačný záver: slová *muzejný, muzejník* i *muzejníctvo* sú v slovenčine celkom oprávnené, ich použitím sa obohacuje a spresňuje slovná zásoba slovenčiny.

Ján Horecký

Predať — odovzdať. — Sloveso *predať, predávať* sa používa v niektorých spojeniach nesprávne. Zamieňa sa so slovesom *odovzdať — odovzdávať*. Často počujeme i čítame v dennej tlači napríklad: Starší pracovníci predávajú svoje skúsenosti mladým. Prednosta predal úrad svojmu nástupcovi. Predajte im naše srdečné pozdravy. Predať list adresátovi.

Sloveso „predať" nie je v uvedených spojeniach náležité. V slovenčine má sloveso *predať* len jediný význam: predávať niečo v obchode, na trhu, za peniaze a pod., napr.: Predali sme mnoho ovocia. Kvalitný tovar sa dobre predáva.

Namiesto slovesa „predať" v spojeniach s podstatnými menami *skúsenosti, úrad, pozdrav* a pod. treba používať slovesá *odovzdať, odovzdávať, dať, dávať, doručiť, doručovať* a pod.

Pravidlá z r. 1940 uvádzajú spojenie „predať úrad" s hviezdičkou, teda ako nesprávne. Avšak už skutočnosť, že Pravidlá na toto spojenie upozorňujú, dokazuje, že sa používa.

Sloveso „predať" v takomto nenáležitom význame sa rozšírilo hlavne v hovorovej reči mechanickým prevzatím českého slovesa *předati*. Ale zo slovenských klasikov nemáme na takýto význam slovesa „predať" ani jeden doklad.

V češtine má sloveso *předati* len tento význam: *předati někomu něco, předati dopis, úřad* a pod. Nemá však význam slovenského „predať", pre ktoré má čeština zasa sloveso *prodati*.

Zvratná forma slovesa *předati se* v češtine má ešte význam „dať viac, ako bolo treba". Ani v tomto význame nie je sloveso „predať sa" v slovenčine obvyklé, a to pravdepodobne preto, lebo by tu vznikla neželateľná homonymia so zvratnou podobou slovesa *predať* (napr. *predá sa záhrada*). V slovenčine sa povie: Prepočítať sa o desať korún. Vydať o korunu viac. Pomýliť sa o päť korún.

V poslednom čase pribudlo nesprávneho používania slovesa „predať" vplyvom nenáležitého prekladania ruského *peredať* ako „predať". V ruštine sloveso *peredať* znamená predovšetkým „dať, odovzdať, doručiť": *peredať paket, piśmo* — odovzdať, doručiť balík, list. Má však i veľa ďalších významov, napr.: 2. „tlmočiť": *peredať prošenije* — tlmočiť žiadosť; 3. „vysielať": *peredať lekciju po radio* — vysielať prednášku rozhlasom; 4. „zobraziť, vystihnúť, opísať": *peredať nastrojenije* — vystihnúť náladu; 5. „oznámiť, odkázať": *on peredal mne, čto meňa ždut* — odkázal mi, že ma čakajú; sloveso peredať má napokon i športový význam: *peredať miač* — prihrať loptu. Ani v jednom z uvedených príkladov nepreložíme ruské *peredať* slovenským „predať".

Je určitá paralela medzi českým *předati* a ruským *peredať*. Ale proti slovenskému *predať* je v češtine *prodati*, v ruštine *prodať*.

Správne slovensky teda povieme: Starší pracovníci odovzdávajú svoje skúsenosti mladým. Riaditeľ odovzdal úrad svojmu nástupcovi. Odovzdajte im naše srdečné pozdravy.

Ella Sekaninová

Rasca, kmín, stokláska. — V každodennej reči a aj v odbornej terminologii stretávame sa so slovami *rasca, kmín, stokláska.* Pretože týmito rozličnými názvami sa označuje tá istá vec, môže vzniknúť otázka, ktoré z uvedených slov je správne, teda ktoré treba používať v spisovnom jazyku.

Rasca je rastlina, ktorá rastie na našich lúkach po celom Slovensku. Semeno rasce sa oddávna používalo ako korenie na najrozmanitejšie účely. Rasca je zdravým, voňavým a hľadaným korením do polievok, omáčok, pečiva, chleba a syrov. Z rasce sa pripravuje v našich kuchyniach polievka, známa najmä v ľudovom jazyku ako rascová polievka alebo skrátene rascovka. Okrem toho používal ľud rascu ako liečivo, napr. proti bolestiam hlavy a zubov. Rasca sa používa aj na výrobu likérov. Poznáme ich pod menom rascovica alebo kmínka. Spotreba rasce na Slovensku bola a je pomerne veľká. Netreba sa preto čudovať, že sa pre túto rastlinu a jej semeno rozšírily v slovenských nárečiach rozmanité názvy. Najznámejšie sú *rasca, kmín* a *stokláska.*

Na celom západnom Slovensku je známy názov *kmín.* Tento názov sa vyskytuje miestami aj na slovensko-poľskom a slovensko-ukrajinskom pohraničí (v podobe *kmin, kminek* aj *kminok).* Na strednom Slovensku sa používajú názvy *rasca* (Liptov, Turiec), *rascä* (dol. Orava), *rasť, rasťa, rosť, rosťa, rosca* (južná časť stredného Slovenska), *roscä* (Gemer). Na východnom Slovensku sa vyskytujú názvy *rasc* (Spiš), *raška, reška* (na ostatnom území). V okolí Prievidze, Žiliny a na Kysuciach popri názve *rasca* používa sa zväčša zaujímavý názov *stokláska,* menej *stoklasa, stoklas.*

V mnohých jazykoch nachádzame pre rascu názvy odvodené od lat. *Cuminum,* napr. čes. *kmín,* poľ. *kmin,* rus. *tmin,* maď. *kömény mag,* nem. *Kümmel,* fr. *cumin,* rum. *chimen* atď.

Slovenský názov *rasca* a jeho odvodeniny sú domáceho pôvodu. Názvy, ktoré sme uviedli zo slovenských nárečí, neprešly všetky do spisovného jazyka; sú to slová nárečové. Za správny spisovný názov považujeme pomenovanie *rasca.* Pretože tento názov už celkom prenikol do spisovného jazyka, používa sa aj v odbornej botanickej terminologii. Názov *rasca* sa stal celonárodným a známym pre väčšinu príslušníkov národa.

Za nárečové slová treba považovať názvy *kmín, stokláska, stoklasa* vo význame *rasca.* Názvom *stoklas* sa v spisovnom jazyku pomenúva druh poľnej trávy (lat. Bromus).

Od slova *rasca* máme niekoľko odvodenín. Časté je prídavné meno *rascový,* napr. *rascová polievka, rascový syr* a pod. Liehový nápoj z rasce voláme *rascovica* (nie *kmínka*). Tento názov je utvorený obdobne ako názvy iných liehových nápojov napr. *slivovica, marhuľovica, hruškovica.*

V spisovnej slovenčine používame teda slovo *rasca* (nie *kmín* ani *stokláska*) a od neho odvodené slová *rascovica* (nie *kmínka), rascová polievka* alebo *rascovka* (nie *kmínová polievka).* *A. Habovštiak*

Mäso, gen. pl. *mias.* — Gen. pl. od podst. mena *mäso* je náležite *mias.* Ale tento tvar je taký zriedkavý, že aj mnohí slovenčinári ho pokladajú buď za neživý archaizmus, buď za výtvor autorov gramatík, ktorí len silou mocou takto vytvárajú neživý príklad so zaujímavou alternáciou *ä/ia* (ako je pamäť — pa*mia*tka, väzba — *via*zať, päť — *pia*ty, päta — *pia*tka, päta — bez *pia*t ap.). Vraj tvar gen. pl. *mias* je dobrý iba na to, aby vyvolal búrlivý smiech v triede. Podľa nich je to celkom umelý tvar, nepotrebný, ktorý sa okrem iného uvádza len pre zaujímavosť a úplnosť pri skloňovaní podst. mena *mäso* vo všetkých pádoch.

Je celkom pravda, že gen. pl. *mias* je tvar zriedkavý, vzácny. Aj to je možné, že vie niekoho chutne rozosmiať. Ale to ešte nie je argument proti nemu, lebo ľudia a žiaci v škole sa smejú na všeličo. Ide však o to, že gen. pl. od slova *mäso* je potrebný. Je známe, že pri riadnom hospodárení vo verejných kuchyniach, v menzách a pod. počítajú sa obedy a večere podľa počtu kusov mäsa. Podobné je to vo vojenských kuchyniach. Ak sa stane, že nepozornosťou alebo iným spôsobom sa vydá viac obedov, potom komusi mäso chýba, ale obed môže dostať (polievka, prívarky, buchty, kde sa tak prísne nepočíta). Potom sa rozkríkne kuchár alebo dozorca pri strave: „Chýba osem *més.*" Túto nenáležitú formu uvádzam náročky, aby bolo jasné, že tvar gen. pl. je potrebný. Takto som ho počul v uvedenej súvislosti dokonca od profesora slovenčiny. Bol by som očakával tvar *mies,* kde by sa správne uplatnila alternácia *e/ie* (pri zvyčajnej výslovnosti *meso*). Zriedkavý výskyt gen. pl. zapríčinil použitie tvaru, ktorý je výrazom bezradnosti. Rozhodne sa nemôžeme uspokojiť riešením, že formu gen. pl. *mias* do slovníka nepojmeme akoby nepotrebnú.

V. Uhlár

Miesiť — hniesť. — Niektorí redaktori, odvolávajúc sa na dobrý stredoslovenský úzus, prišli s tvrdením, že z dvojice slovies *miesiť* a *hniesť* je v slovenčine známe v pôvodnom význame iba sloveso *miesiť* a že teda sloveso *hniesť* sa nemá používať ani ako odborný termín.

Bližšie skúmanie výskytu týchto slovies ukazuje takýto stav:

Je skutočne pravda, že sloveso *miesiť* je v našej literatúre, najmä u našich klasikov, doložené oveľa častejšie ako sloveso *hniesť.* Býva najmä v spojeniach *miesiť hlinu, miesiť surovú hmotu, miesiť oceľ.* V kuchárskej knižke Ľ. Dullovej je sloveso *miesiť* v spojení *múku pred miesením vysušíme.* Okrem toho sa základ slovesa *miesiť* vyskytuje aj v mene známej postavy zo slovenských ľudových rozprávok — *Miesiželezo.*

Podľa týchto prípadov môžeme povedať, že sloveso *miesiť* má význam „spracúvať nejakú hmotu rukami (alebo strojom) tak, že sa stane poddajnou"; takúto poddajnú hmotu obyčajne voláme cestom. *Miesiť cesto* teda znamená rukami alebo strojom spracúvať múku s vodou a inými potrebnými prísadami, aby vznikla hmota, z ktorej sa dá upiecť chlieb. Preto spojenie *zamiesiť na chlieb* značí toľko ako pripraviť cesto na pečenie chleba.

Sloveso *hniesť* sa v našej literatúre vyskytuje zriedkavejšie ako sloveso *miesiť.* Ale to sa dá vysvetliť tým, že má celkom špeciálny význam, s ktorým autori krásnej literatúry zriedka prídu do styku. Význam tohto slovesa by sme mohli vyjadriť asi takto: „miesením za pôsobenia potrebného tlaku vytvárať, formovať nejakú hmotu". Že ide pri tomto slovese, na rozdiel od slovesa *miesiť,* aj o tlak,

vidieť napr. z toho, že sa dosť často, v krásnej literatúre temer výlučne, používa v svojom druhom, prenesenom význame „tlačiť, trápiť, sužovať, mrzieť" (napr. *čosi ho hnietlo na duši*). Ba okrem toho má ešte aj tretí význam, taktiež súvisiaci s tlakom, a to „masírovať, robiť masáž" (napr. vo vete: *pôrodná asistentka po pôrode hnetie hlavičku novorodeniatka).*

Je prirodzené, že tento významový rozdiel medzi slovesami *miesiť* a *hniesť* treba využiť pri tvorení odborných termínov. Podľa významového obsahu týchto slovies bude napr. v pekárstve správne hovoriť o miesení a teda aj o miesiacich strojoch a miesičkách, lebo pri spracúvaní cesta nejde o vyvíjanie tlaku. No v gumárskom priemysle, pri spracúvaní kaučuku, nejde iba o jednoduché miesenie, ale aj o formovanie polotovaru za určitého tlaku. Preto tu pokladáme za výhodné používať sloveso *hniesť* a od neho utvorené názvy *hnetací valec* a *hnetačka.*

Nakoniec treba ešte poznamenať, že takéto rozlišovanie medzi slovesami *miesiť* a *hniesť* je aj v niektorých západoslovenských nárečiach, a to práve v takom smysle, v akom je potrebné pre terminologické rozlišovanie. Tým menej by bolo odôvodnené i prípustné ochudobňovať slovník spisovného jazyka o tento jemný významový rozdiel.

J. Horecký

Rozostavenosť — rozostavanosť. — Tieto dve slová sa na prvý pohľad zdajú celkom synonymné. Ale pri bližšom skúmaní sa ukáže, že označujú v podstate úplne odlišné veci.

Podstatné meno *rozostavanosť* je utvorené od slovesa *rozostavať — rozostavia — rozostavujú,* ktoré má význam „začať stavať a nedokončiť", kým podstatné meno *rozostavenosť* je utvorené od slovesa *rozostaviť — rozostaví — rozostavia,* ktoré má význam „postaviť na určité miesta" (napr. rozostaviť šachové figúry, rozostaviť stráže).

Ak je rozdiel medzi slovesami, musí byť rozdiel aj medzi podstatnými menami, ktoré sú z týchto slovies utvorené. *Rozostavenosť* teda bude mať význam „rozmiestenie na určité miesta", kým *rozostavanosť* bude znamenať „stav, do akej miery sú stavby začaté, ale ešte nedokončené".

V. Dujčíková

INDEXY K XVII. A XVIII. ROČNÍKU SLOVENSKEJ REČI

Sostavily L. Jakubičková a E. Smiešková

VECNÝ INDEX

Kurzívou sú vysádzané slová a tvary, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú s hľadiska gramatického, pravopisného alebo významového.
Údaje strán zo XVII. roč. sú vysádzané obyčajne (napr. boriť 16), z XVIII. roč. kurzívou (napr. bdieť *134*).

adjektívum pozri prídavné meno
adresy: čiarka v adrese *256*
alebo a čiže 134
analogia v detskej reči *282*
archaizmy ako štylistický prostriedok *156*
artikulácia hlások 245; starostlivosť pri vyučovaní *2;*
asignant — asignátor — asignát = poukázateľ — poukazník — poukázanec 20
asimilačný zákon *368*
augmentatíva pozri podstatné mená
avšak 34
bahno — blato — kal — múľ 22
bahno a odvodeniny 22
barbarizmy a dialektizmy v prekladoch *246*
bdieť 134
bernoláčtina *227, 283*
Beskydy 387
bezpracný či bezprácny? 61, 62
bežné číslo či poradové číslo 256
bodka 210 n.
brit 16
briť (v staršom jazyku) 16
britva 16
bulharčina: pravopisná konferencia *52 n.*
bulharizmy u Čechov a Slovákov v Bulharsku *281*
bysťu 272; *148, 339, 358, 387*
byť 398—405
cedent — cesionár — cessus = postupiteľ — postupník — postúpenec 20
cigán — Cigán 115, 116
cimbal, cymbal 387
citné nervy — spr. *senzibilné nervy* 172
citoslovcia: citoslovcové vety 143; *266;* u Hečku 197; vo vete *261, 264 n.*
cudzie slová: kvantita 276, 278 n.; *336 387;* v češtine *262;* v odbornom názvosloví 21 n., 102
Curie 237, 361
čas: absolútny prítomný 5, 8; relatívny 5, 8; slovesný 43; súčasnosť 5, 8
časovanie: dvojtvary *115;* slovesá v slovanských jazykoch *314;* slovies vzoru *rozumieť 389*
cekanie 314
častice 233—236; *nie 267;* spôsobové (modálne) *269 n.; vo vete 262; zo 337; — že* 200
čeština: kvantita cudzích slov *262;* nové učebnice 54 n., 173, 246—255; *100—102;* pomer k slovenčine *335;* porovnanie so slovenčinou 26, 47, 55, 56, 270; *325, 326, 346, 347, 361;* preberanie slov do slovenčiny 112; prechodník 5; slovné druhy 55; vyučovanie na školách 57
čiarka 172, 176, 177, 210 n., 290 n.; pred *či, čiže* 59, pri prívlastku 205—209, 291, 292; *372;* pri vloženej vete 295; *269;* v adrese *256;* v jednoduchej vete 291 n.; v návrhu nových Pravidiel *16;* v spojení *napríklad ak, napríklad keď 320;* v súvetí 32 n., 294 n.; za oslovením *262*
388
činiteľ 28, 112, 388
činština 153
člen 28
číslovky: dvoje, troje *115;* dvojtvary *30; dvoma — dvomi 33, 114;* chybné väzby *318 n.; troma — tromi 33, 114; typu dvadsaťjeden 115;* v peňažníctve *115;* základné 318; základné s podstatným menom *389*

dativ: commodi 199; dvojtvary substantív *31;* etický 199; incommodi 199
dbať na čistotu 190
deadjektíva *203*
dejepričastije (rus.) pozri prechodník 5
delenec 173, 388
deliaci (pomer, polomer, kružnica) 17
deliteľ 112, 173, 388
desubstantíva *203*
deverbatíva *203;* na *-č, -teľ 193;* odvodeené od predponových alebo bezpredponových slovies *415*
dialektizmy pozri nárečové prvky
dialektologia 96; dôležitosť textov a zápisov *99;* ruská 94; *97 n.*
dialog: ako dynamický prvok 44
diferencovanosť gramatických prostriedkov 12
diktát 29 n., 86; hodnotenie 29 n; kontrolný 77, 87, 109; práca s chybami 29 n., 87; upozorňujúci 87
diskusia — diskúzia 345, 353, 357, 369, 377, 378
diskusia o nových Pravidlách slovenského pravopisu pozri Pravidlá
doplnok *260;* doplňujúci *260;* voľný 293; v starších učebniciach *87;* v školskej praxi *87 n.;* základné črty *88 n.;* zámeno *sám* ako doplnok *291, 296*
dosiahnuť niečoho — dosiahnuť niečo 191, 317—318
dotyčnica 17
dotykový (bod, priamka) 17
dvadsaťtri koruny 318
dvojhlásky 166
dvojtvary: dvojaké písanie slov *34;* ich význam v jazyku *28;* slovotvorné a tvaroslovné *29 n.;* v *2. p. 335, 365, 368, 375;* v príslovkách *364;* v novinovom vydaní Pravidiel *15, 16;* v návrhu nových Pravidiel 275; *28, 113, 335, 336, 345, 350;* v ruskom pravopise *133;* v spisovnej slovenčine 277; *27—34;* vo vývoji jazyka *366*
dvoma — dvomi 33
dynamika: nositelia, rozličné stupne 43 n.
dzekanie 315
ekonom — ekonomik — ekonomista 182—183
ekonomizér 21
elektrizovať — elektrifikovať 319
expresívne slová 44
fonetický princíp: ruského pravopisu 313; slovenského pravopisu 269, 281; *77 n., 331 n., 338, 346 n., 351, 352, 355, 374*
fonetika *381*
forma a obsah: literárneho diela 189 n.
formulár pozri tlačivo
frazeologické spojenia: v prekladoch *253;* v slovníku 168; *420*
genitív: mn. č. podst. mena *mäso 427;* mužských neživotných podstatných mien; podstatných mien na *-izmus 31;* prevzatých slov na *-us 31;* pri slovese *užiť — užívať 406, 409;* priezvisk na *-er, -el 31;* mužských priezvisk na *-a* 194; privlastňovací 195; záporový *406*
gramatická stavba jazyka: 140 n., 239, 308; *91, 257, 385;* v ruštine 2, 66; zmeny 70 n.
gramatika *205, 212;* pomer k pravopisu 239; v škole 70 n., 76 n., 80 n., 92 n., 155, 239; *205, 212*
gramatický rozbor 14; v soviet. školách 77 n., 105—109
gramatický tvar: funkcia 8; význam a forma 8
gýč (gýčovitý) 387
herrengrundit 20
historizmus v jazyku 239, 240, 241
historicko-porovnávacia metóda 95
hláska 243, 245
hláskoslovie 165 n., 173; skupiny *d, t, n, l,* + *e, i* 267, 271; *227—228, 282;* striedanie hlások v koreni slova *175;* hláskoslovné prvky z nárečia 194
hniesť 427 n.
hodžovsko-hattalovská pravopisná reforma *227, 365, 385*
homonymy pozri rovnozvučné slová
Hornád: o pôvode mena *282*
hospodárnik = spr. *ekonomizér* 21
chodiačky 5
chrbát zuba 17
chutor (rus.) 298 n., 301 n., *155*
idúcky 5, 6
imperatív: dvojtvary *115*
inštrumentál: nástroja 179 n.; dvojtvary substantív *33*
interpunkcia: najčastejšie chyby 31 n., 87 n., 153 n.; potreba revízie 213; pravidlá 87, 141, 210—213; *354;* pri vyučovaní 77; u Jilemnického 54; v jazykovom prejave *278 n.;* v nových Pravidlách 276; *16, 334, 339*
intonácia: závislosť od interpunkčných znamienok *279*
jakanie 314 n.
jarovizácia či jarizácia 317
jasľový — jaseľský — jaselský 224
jazyk: a kultúra *70;* a literatúra 67; *184;* a myslenie 54, 139, 309; *67 n., 91;* a spoločnosť 68, 130; *65 n., 274;* apelová funkcia *283;* bezprostredná spätosť s výrobou 66; *67;* boj za čistotu ruského jazyka

185; celonárodná funkcia spisovného jazyka *171; 342;* dialektická jednota obsahu a formy *257;* diferencovanosť 12; funkcia dorozumievania 14, 83, 138 n., 190, 210, 265; 269; *47, 53, 66 n., 321 n.;* funkčný 190; hovorený 18; charakteristické znaky *65 n.;* národný jazyk 68, 239; *98, 322, 369, 385;* nástroj vývoja a boja *68 n., 184;* netriednosť jazyka *69;* nové učenie o jazyku 70, 94; odborný 15, 45; písaný *18;* posunkový *70;* špecifičnosť 239; umeleckého diela 308; výrazové prostriedky 97; vývin 67, 96, 239, 268 n., 308; *28, 366;* vyučovanie 241; *137 n.,* vzťah k základni a nadstavbe 66, 67, 239; *274;* vzťah spisovného a národného jazyka *184 n.;*
jazyková jednotka *257 n.*
jazyková kultúra *330;* boj za čistotu a kultúru jazyka *326;* u žiakov 85
jazyková politika *171—174*
jazyková úprava: inorečových filmov 231 n.; prvých vydaní Jilemnického diel 52
jazyková výchova 57 n., 157, 239 n.; *208;* podľa nového školského zákona *394 n.*
jazykovedná diskusia v SSSR 195; zásah Stalinových prác do diskusie *279*
Jazykovedný ústav Akadémie vied SSSR: zpráva o činnosti 91—94
jazykový prejav *257;* formy 253; hodnotenie *275 n.*
jednosmerný prúd 178
jednoznačný 416 n.
jímati a odvodeniny (čes.) 17
južnoslovenský či juhoslovenský 288
kal 22
kalky 102; *281*
kancelárčina 61
kategória stavu: v ruštine 71, 235
keď — kedy 103—105
klesavý — klesací 19
kmín 426
kombajnér či kombajnista? 63
korčule: pôvod slova *282*
kosák 302
kostík = spr. *fosfor* 21
kostná drieň = spr. *kostná dreň* 171
kozmopolitizmus: v literárnej vede 188; v pedagogickej práci 192
krahnúť — krehnúť 264
krstné mená: citovanie cudzích *239;* skloňovanie cudzích ženských *239*
kúriť 22
kurivo — palivo 22
kvantita: ako diferenciačný prostriedok *199;* najčastejšie chyby 155 n.; podstatných mien na *-teľ, -č 179 n.;* na *-dlo 62, 199;* slov na *-inec 388;* predpôn v deminutívach *413—415;* v cudzích slovách 276, 278 n.; *262, 357, 366, 387;* v deverbatívach 64; v dvojtvaroch 275; v koncovkách príčastia prítomného činného 275; *91;* v návrhu nových Pravidiel *196 n., 366 n.;* v príponách *-anak, -ianka 82 n.,* v spisovnom jazyku 199; v starších jazykovedných príručkách *195 n.;* v tvaroch zámena *on* 275; *219, 364, 366;* zákon o posunutej dĺžke *415;* zdrobnenín na *-ko, -ce 188*
laz, lazy 298 n.; *155*
laznícky 306
lazník 306
lexika sociálnych žargónov *284 n.*
lexikografická konferencia 258—269
lišaj 387
literárna veda: prednášanie literárnej histórie 185—192; stranníckosť literatúry 191; v pedagogickej a vedeckej práci 191; vplyvy štrukturalizmu, kozmopolitizmu 188, objektivizmu 189
ľ: spisovná výslovnosť 165 n., 174, 277; *336, 345, 348; 12, 15, 42 n., 46, 225—234, 336, 345, 348, 353, 355, 360, 378;* v histórii spisovnej slovenčiny *46, 227, 228;* v nárečiach *16, 229 n.,* v hovorovej reči *226;* v Pravidlách z r. 1940 *225 n.;* v návrhu nových Pravidiel *225 n., 363;* odstránenie 267, 277; *349 n., 355*
ľudskosť a ľudstvo 103—104
máčať; namáčať 18
marxizmus v jazykovede: 2, 57, 65—72, 73 n., 95, 130, 138, 185, 188, 190, 239 n., 258, 265, 268, 307, 309, 312; *14, 47, 65 n., 257, 373, 377, 386, 394;* poľskej *274;* sovietskej *47, 72*
mávavý — mávací 19
mazavý — mazací 19
mäkčenie: spoluhlások 35, 267, 271
mäso, 2. p. mn. č. *mias 427*
mená: činiteľské, zamestnania *193;* druhové všeobecné 114—118; miestne na *-j, -ja, -ju* u starých Slovanov *280;* národov, kmeňov 115; obyvateľské 115; *81 n.;* obyvateľské na *-anka, -ianka 388;* predajní 116 n.; výrobkov 118; zemepisné cudzie *235;* zemepisné české na *-v 235;* zemepisné ruské na *-aň 235;* zvierat a rastlín 117 n.
menoslovie 47 n., 161—162
menovateľ *173*
mestiť sa a odvodeniny 25
meštiansky 184

metafora v Hečkovom románe 118
metatéza likvid *281*
metonymia v Hečkovom románe 198
mierumilovný 61
miesiť — hniesť 427—428
miesto — mesto 25
mnohovýznamný 418
mnohoznačný 416 n.
mocnenec 388
modálne slová 235
modálnosť *402*
moditstvo 135
monolog v Hečkovom románe 198 n.
morfologia *187*
morgologický: pravopisný princíp v slovenčine 269; *338, 370;* v ruštine 313; *švík 280;* členenie slovanských slovies *314*
moriť 18
18
múť 22
muzeálny 424
muzejníctvo 424 n.
muzejník 424 n.
muzejný 424 n.
muzeolog 424 n.
muzeologia 424 n.
myslenie: deduktívna metóda *74;* dialektický svázok myslenia a jazyka 139; *73, 109;* induktívna metóda *73;* v školskej praxi *71 n.*
nadávka 388, 413
nadpráca 318
nadprácový čas 318
napríklad ak 320
napríklad keď 320
nárečia: pri vyučovaní *2, 7, 8;* v ruštine *98 n.*
nárečové prvky: hláskové a tvarové 133; lexikálne 134; prenikanie do literatúry 132, 133; štylistické využitie 159 n.; u Timravy 132 n.; v divadelnej realizácii Tajovského hry 174; v Hečkovom románe Drevená dedina 193 n.; *124—126*
násobenec 173, 388
násobiteľ 112, 388
násypár 287
naturalizmus v jazyku 200 n.
názvoslovie 161—162
názvy jazykov *153*
nedeliteľné slovné spojenia 78 n.
negatívny uhol čela 178
nehrdzavejúca oceľ 192
nenásytný, nenasýtny 368, 413
neohybné čiastky reči 5, 14, 197, 235 n.
neologizmy ako štylistický prostriedok *156*
nesa — nesúci — nesúce (v staršom jazyku) 5
neurčitok *403*
nevyhnuteľný či nevyhnutný 191 n.
nezabúdka 368, 388, 413
niet — nieto 399
normálny — normálový 18
nosítka — nosidlá 358
nová školská sústava z 24. IV. 1953 *393 n.*
novátor 136
novotár 136
o prázdninách — cez prázdniny 223
obchodovať s niečím 261
Obišovce 387
objektívna skutočnosť 139
obruštek — obrúštek 263 n.
odovzdať, čes. předati, rus. peredať *425 n.*
odôvodniť 24
odpadová para 178
odvodniť 24
olympský — olympijský 319 n.
opis: grafické znázornenie *162 n.;* pri vyučovaní *162 n.;* slovný *161;* v odbornej literatúre *161 n.;* v umeleckej literatúre *161*
oslovenie: umiestenie a význam vo vete *262 n.*
otáčavý — otáčací — otočný 19
pády: predložkové 34
paličkа 146, 148
páliť 22
palivo — kurivo 22
paradigma 5
pasienkový — pastvinný — pastevný 171
patricius 181—182
pedagogická práca 186, 191 n.; časopisy 1 n., 56
periodizácia dejín slovenčiny *280*
pijatyka 272; *148, 387*
pílny — pílový 19
písací stôl 262
písomný 262
platiaci 189
platobník — platiteľ 189
podmet: *88, 89;* nepriamy *403;* zamlčaný 141
podstatné mená: augmentatíva *203*, cudzie na *-ina* 182, *-ius* 182; dejové *223*, druhové — všeobecné 114—118; grécke na *-a 235;* mužské neživotné cudzieho pôvodu na *-er, -el 381*, zdrobnené na *-ko, -ce 288;* pejoratíva *203*, vlastné 34, 114—118; zamestnania 145; zvieracie *112;* derivácia: *-ač, -áč* 17; *172, 203, -ák, -iak* 178, *-áľ 203, -anka, -ianka 82, -áň 203, -any 82, -ár, -áreň 92, 287, -átko 358, 359, -atosť, -nosť* 18 n., *-č, -úň, -ún 389, -čok* 264, *-dlo* 15, 16, 17, 100; *62, 174, 199, 358, 359, -ec* 100; *82, -ér 63, -ica* 100, *-ík, -ník* 237; *181 n., 287, -ina, -ovina 191, 203, -inec, -inec 340, -isko, -ište* 277; *152, 172, -ista 63, -itko 203, 358, -ka (-ačka, -ička)* 100, 145 n., *-osť 102, -ovňa /-ňa 320, -pol-, polo-* 45 n., *-stvo 103, -teľ 112, 172, 389, -tko 174, typu* filologička 147; *369, 388*
podtitulky: filmové 214—233
politická ekonomia 183
polostrov 47

poľština: preklady do slovenčiny *55 n.*
pomer — vzťah 158—161
pomenovací postup 139 n.
pomenovací základ 46
pomerný 160
pomlčky: vo vete *269*
porovnávacia slovanská jazykoveda: konferencia v Olomouci *312—315*
posilniť (sa) 25
postojačky 6
postupiteľ — postupník — postúpenec = cedent — cesionár — cessus 20
posuvný — posunovateľný 19
poukázateľ — poukazník — poukázanec = asignant — asignátor — asignát 20
poverenictvo pôdohospodárstva či poľnohospodárstva? 62 n.
povrchová korózia 178
poznámky: smernice pre písanie 38 n.
práčka — pračka 146
Pravidlá slovenského pravopisu: z r. 1931: 261, 265; *11, 15, 32, 37; z r.* 1940: 23, 26, 51, 110, 111, 115, 162, 180, 184, 261, 264, 265, 267, 270, 275, 285, 295, 297; *12, 17, 91, 188, 288, 331, 332, 335, 336, 338, 347, 348, 407;* z r. 1949: 23, 236, 261, 264, 267; 37 n.; novinové vydanie Pravidiel: 265 n.; *225, 327 n., 331, 332, 347, 348, 386, 413;* pripomienky k návrhu nových Pravidiel *172 n.;* pripomienky k jednotlivým zmenám *11—17, 35—47, 116—124, 151 n., 164—170, 234—240;* komentár k jednotlivým bodom *36, 46, 82 n.;* diskusia o návrhu nových Pravidiel 268, 277; *116 n., 225 n., 327, 328 n., 330;* diskusné príspevky *321—379;* záver diskusie *380—382;* úpravy v nových Pravidlách: formálne *389 n.,* gramatické *388—389,* pravopisné *387, 388,* slovníka *390 n.;* puristami zavrhované slová *13 n.*
pravítko — pravilko 358
pravopis: bulharský *11, 52 n.,* diskusia o novom pravopise pozri Pravidlá; fonetický *374 n.;* hlavné druhy chýb 86 n., 89, 155; metodika vyučovania v SSSR 85 n., 240; nová úprava 265—275; otázka *ä* 266, 277; *340, 345, 348, 352, 355, 368, 374;* otázka *i, y 141—148,* najčastejšie chyby 34, 156, odstránenie 266; *17, 149 n., 333, 339, 342, 345, 348, 350, 352, 355;* v návrhu nových Pravidiel 270 n.; *358;* v homonymách *150;* otázka *ľ* 165 n., 174, 277; *42, 225, 227, 277, 345, 348, 349 n., 353, 355;* otázka *ô* 267; *333, 342, 348, 352, 377;* poľský 315—317; pravopisné cvičenie 77; pravopisný rozbor 86, 90; princípy 77 *n.;* ruský 89 n., 310, 312 n.; *48 n., 94 n.;* skracovaných slov 184; sociálne funkcie 89; *116;* štúrovský *226, 227;* vlastných mien 34; využitý umelecký 195; zjednodušenie *327, 331, 342*
pravopisná komisia užšia *382,* širšia *382, 384*
pravopisné varianty: na označenie rôzneho významu slova *34;* v spisovnom jazyku *34;* vo vedeckých publikáciách *34*
pravopisná úprava: bieloruská 314 n.; bulharská *52 n.;* česká *338, 344, 346, 347;* slovenská 265—275, 278—298; *322, 327, 343, 388—389;* v iných jazykoch *332*
pravopisná konferencia *321 n.*
pravopisná „minútka" 86
predať, čes. prodati, rus. peredať *425 n.*
predikatívy pozri kategória stavu
predložky 168; *k, ku 389; o* vo vete *261; s, so, z, zo* 166, 272 n.; *16, 26, 41, 333, 337, 345, 346, 348, 350, 352, 355, 357, 359, 361, 367, 369, 374, 378, 387, 389;* v sdružených odborných pomenovaniach 223; vokalizácia 284 n.
predmet: nepriamy *402*
predpony: *bez-, roz-, nad-, pod- 338; pre-, prie-* 183; *s-, so-, z-, zo-* 166; v histórii spis. jazyka *24 n.;* v návrhu nových Pravidiel 266, 273; *334, 337, 338, 345, 346 n., 348, 350, 351, 352, 355, 356, 357, 359, 369, 371, 374, 387;* v porovnaní s češtinou *361;* v školskej praxi *18, 26, 27; sú- 61*
prechyľovanie: *-ka (-ačka, -ička)* 145 n.
prechodník 4—14; krátenie viet 10 n.; minulý na *-vši* 6, 7, 10; predčasnosti 9; prítomný 5 n., tvorenie *357,* na *-ajúc 389;* súčasnosti 8, 13; štylistické využitie v slovenčine 10 n.; u Timravy 136; v češtine 5; vo frazeologických spojeniach 13; ďalší vývin v slovenčine 13 n.; dvojtvary 29 n.; v prekladoch *305*
prekladateľské problémy: a štrukturalizmus *155 n.;* barbarizmy, dialektizmy, žargonizmy *246;* citovanie citátov *219;* dubbovanie filmov 219 n.; filmové podtitulky 214 n., 233; frazeologické spojenia *253;* chyby pri prekladaní odbornej literatúry z ruštiny *421 n.;* kritika

prekladateľskej práce *215 n.;* mnohovýznamovosť slova *252;* najčastejšie chyby 218, 222; *252;* národné zafarbenie *244;* neutrálny preklad *245;* prechodníky, príčastia 10 n.; *305;* preklad ako umenie 214 n.; preklady z prekladov 219 n.; presnosť a plnohodnotnosť prekladu 10 n.; *247, 250 n., 271;* reálie 304, 305; štylistická diferenciácia *248 n.;* termíny 202 n.; *248;* v odbornej literatúre *270—274;* v prekladoch do slovenčiny 214, 298; z češtiny *217;* z poľštiny *55 n.;* z ruštiny 202—205, 255 n., 301—307; *155 n.;* využitie jazykových prostriedkov *251;* význam prekladania 202
preklep — prieklep 183—184
premiestniť, premiestňovať — premieniť; premiesťovať 23 n.
prepis z azbuky *354 n., 379*
pretvorník — transformátor? 287
prevádzať 59
priama reč 31
príčastie: 4; činné *91 n., 389;* dvojtvary 29 n.; trpné *115, 175 n., 389;* typu vládnuci *340; v prekladoch 305;* vo funkcii príd. mena *154*
prídavné meno: *-ový, -avý, -ací, -teľný* 18 n., *-ný* 18 n., 237 n.; *154, 418, 424; -ový 154, 424; -teľný -ný 192;* dvojtvary 29 n.; od podstatných mien na *-ium, -eum, -óroum 424;* opakokladné 45 n.; privlastňovacie typu *Figulin 237;* složené 45 n.; účelové na *-ci 136;* vo funkcii prívlastku 205 n.
priesah spr. *presah* 178
priezviská: cudzie na *-ay, -ai 235 n.;* na *-ó 238 n.;* na *-u 239;* na *-e, -ě 237 n.;* na *-enko 389;* slovanské adjektívnej podoby *240;* typu De Lacroix *86;* ženské: na *-uľa* 196; tvorenie ženských priezvisk od domácich a cudzích mien *84* n., *235* n.; typu *Figuli 85, 236 n., 240 n., 345, 353;* typu *Škultéty 236* n.; typu *Fekete 238, 388;*
principiálny 62, 63
prípony: prehodnotenie v terminologii 20; pozri podst. mená, príd. mená, slovesá
príslovkové složky *353, 361, 367, 371, 387*
príslovky: *337, 346, 349;* dvojtvary na *-e / -o 115, 365, 389;* prísudkové al. vetné 236; složené s *pol-, polo-* 45 n.; slovesné 6, 14: súvzťažné *kedy — tedy* 104; typ *chodiačky, idúcky* 5; *91*
prispieť na niečo — prispieť k niečomu 102 n.
prístavok hodnotiaci *264;* voľný, tesný 273; *389;* zám. *sám* ako prívlastok *294*
prísudok holý al. gramatické jadro *88 n., 241, 242, 260;* menný *90, 291, 389*
pritom 34
prívlastok 88 n.; adjektívny 205 n.; hodnotiaci 206; holý 205 n.; neshodný 203; písanie čiarky 205—209; rozvitý 205 n.; *311; sám* ako prívlastok *294;* shodný 203; určujúci 206; viacnásobný 208, 291; voľný, tesný 209, 292; *291, 294, 339, 354, 365, 372, 389*
prísudok: *399;* slovesný *400*
purizmus (jazykový): a buržoázny nacionalizmus *11, 12, 14, 52;* kritika purizmu 12, 26, 52; *324 n., 331, 385 n.*
rasca a odvodeniny *426*
realizmus: dynamický; opisný; socialistický 49
reč: básnická 190; ľudová v Hečkovom románe 192 n.; rozvoj reči u žiakov 83; u Gogoľa 310; u Timravy 129—138, 134—135; učiteľa pri vyučovaní *1—10;* umelecká 195 n.; v Tajovského divadel. hre 173 n.; v učebniciach 123; zdeľovacia 190
rezný (uhol, hrana, plocha) 16, 178
rovnozvučné slová: 150; *391;* typu *lekárnička, vodička, odberačka 145—148;* pomer k základ. slovnému fondu *284;* grafické rozlišovanie *150 n.*
rozbor stredovekých lat. listín na Slovensku *282*
rozbor: slovný 233; vetný 233, 246
rozdeľovanie slov: 35; 12; v nových Pravidlách 276, 286 n.; *334, 339, 350, 354;* v ruštine *132;* zjednodušenie pravidla *371, 379, 388*
rozkazovací spôsob 182; dvojtvary *34*
rozmiestniť 24
rozostavenosť — rozostavanosť 428
rozteč (čes.) 17
rozvestný vozík = spr. *rádiotelegrafický vozík* 21
Rudňany — Rudnian 104
ruština: metodika vyučovania 73 n., 89 n., 92, 241 n.; pravopis a grafika *48 n.;* príručka ruského pravopisu: porovnanie so slovenskými Pravidlami *132 n.;* učebnica pre sovietske školy 241—255; vývoj 96
rytmický zákon 147, 166, 275; *92, 174, 353, 354, 357, 374;* výnimky *363 n.;* v

prechodníku prítomnom *365*
sám, -a, -o vo funkcii doplnku *291;* menného prísudku *291, 296;* prívlastku *294*
sám — samý 289—300
samočinník = spr. *telefonný automat* 21
samotný 295—297
sbor (sborový, sborovňa) *387*
sborník 387
združené pomenovanie 101
sémantika 82; *187*
siliť sa 25
sjazd (sjazdový, sjazd strany) *387*
sklad (vetná dvojica) *259 n.*
skloňovanie: cudzích mien *113;* cudzích slov *148;* domáckych mien zvierat muž. rodu *388;* muž. podst. mien neživ. na *-ius 31;* na *-l 32,* na *-us 31;* muž. podst. mien s pohyblivým *-e- 389;* priezvisk: cudzích na *-ai, -ay 235;* na *-ey, -uy 236;* na *-er, -el 31;* na *-ó 238;* českých typu *Vážný 255;* poľských *240;* ruských *114, 240;* slovanských typu príd. mena *255 n.;* typu *Škultéty 238;* smiešané typu *činiteľ, deliteľ, násobiteľ 388;* typu *meter 172;* v novinovom vydaní Pravidiel *12;* zámen *114, 336, 388; onen, oná, ono 388;* základné vzory pre skloňovanie podst. mien v novších slovenských gramatikách *301*
skratky 62—63; *64, 178 n.*
skúšky na našich stredných školách 29 n.
slabiky 243, *345*
slobodne — slobodno 235
slobodymilovný 61
sloh 274; *38, 314, 353*
sloh: dynamičnosť, statičnosť 41 n.; slohová výchova 57; *395;* slohové práce 149—157; umeleckého diela 311; v školskej praxi *27*
sloha 38, 389
slohový 274
slovesá: *byť — som 398 — 405;* činnostné *259;* dejové 43; dvojtvary *30,* expresívne 196; formálne 43; morfologické členenie *314;* na *-čiť* 197; *na -ýnať 340;* odvodené 24; plnovýznamové *399;* pomocné *262, 399;* predponové 197; prechodné *259;* predmetové *223;* sponové *339 n.;* typy spojení slovesa *byť* s neurčitkom *399 n.;* vyjadrujúce smyslové vnímanie *400 n.* slovesný kmeň *42, 201;* slovesný koreň *92;* so základom *-päť* 263; *389;* sponové 142; *90;* triedenie slovenských slovies *280;* u Hečku 197 n.; väzba slovesa (rekcia) *259*
slovesné tvary na *-li / -ly* v školskej praxi *18—24;* v návrhu nových Pravidiel 266, 270 n.; *333, 338 n., 345, 351, 352, 355, 358, 359, 368, 370, 378*
slovesný vid: v ruštine 72
slovná zásoba 95; *6, 28, 385;* pri vyučovaní 82, 126, 239, 244, 308; u Hečku 193 n.; u Timravy 134, 154 n.; vznik nových slov za socializmu *205, 208;* zmeny 66; *14*
slovné druhy: 246; v češtine 55; klasifikácia 233 n.
slovníky: dvojjazyčný prekladový 167; etymologický *314;* frazeologický 371; historicko-etymologický spisovného jazyka *370;* hniezdovanie slov 168; hniezdovanie v príručnom slovníku rusko-slovenskom *421;* nové slovníky 259; nových Pravidiel *13, 334, 358, 359, 360, 368, 370, 379;* príručný slovník rusko-slovenský (posudok) *418—421;* Puškinovho jazyka 93; slovenského jazyka *346;* slovensko-maďarský 167—170; staroruského jazyka 94; súčasného ruského jazyka 93 n.; synonymický *371;* Vačkový rusko-slovenský a slovensko-ruský *418;* zastaralé slová 169
slovo: expresívne 44; hlavná jazyková jednotka *257;* hovorené 57, 175, 220; jednovýznamové *415* n.; jednoznačné *416* n.; mnohovýznamovosť *252;* mnohoznačné *416* n.; obsah 126, 140; plnovýznamové *418;* pomenovacia jednotka *257;* prevzaté z cudzích jazykov 193; rozširovanie významov 306; slovné čeľade *259;* složené zo *samo- 289;* v ruštine (pravopis) *96, 132;* tvarové varianty *28;* viacvýznamové *415* n.; výklad významu slov pri vyučovaní *105 n.;* významová priezračnosť 15 n., *416;* zastaralé 169
slovosled 154
slovotvorné modely 203, 238
složený vetný základ *400 n.*
sluchátko — slúchadlo 388
smena 274; *36, 337, 343, 347, 349, 353, 367, 376, 387*
smer 38, 337 n., 343, 347, 349, 353, 356, 358, 363, 368, 377, 387
smes 274
smier 274
smluva 274
smysel 274; *356*
socialistický realizmus pozri realizmus
Sovietska armáda — sovietska armáda 180—181
Sovietska jazykoveda: časo-

pis 307—312; v. aj Marxizmus v jazykovede
spätý — spiaty 262 n.
spekavý, spekavosť 177
spekať (sa) 177
spisovný jazyk *385;* história slovenského spisovného jazyka *385;* ruský 311; vplyv terminologickej práce na rozvoj spis. jazyka 20; vzťah k národnému jazyku *184 n.*
splstnatieť 171
spojky 235; *a* 199; *keď, kedy* 103 n., 200; *že* 200
spojovník v složených slovách v ruštine *96 n.;* kolísanie v používaní *97*
spolučasnosť (u Štúra) = súčasnosť 5
spoluhlásky: zvučné a znelé: *35 n., 125;* neznelé 125
spona 124; *399 n.*
správa — zpráva 337, 349, 367, 387
sprievodný dej 12
SSSR — v SSSR — z SSSR — s SSSR — k SSSR 62—63
stanovisko — stanovište 171; *28*
staryga — stariga 272; *148, 339, 387*
starygáň — starigáň 148, 387
stávkokaz = spr. *štrajkolomec* 26
stokláska 426
straník — stranník 236—238; *388*
stranník či straník 181—182
stranný 237
strojnásobiť 180
strojný — strojový 310
struhadlo 111
struhár 111
súcitiť či súcitiť 60 n.
suník = spr. *minium* 21
sústruh — točovka 110—114
sústružník a odvodeniny 111, 112
súvetie: členenie 31; podraďovacie 61, 103 n.; priraďovacie 61; spájanie viet 172
svah 274; *38, 337, 338, 347, 349, 353, 356, 387*
sval 274
sväz 338, 345, 349, 363, 386, 387
svetlík = spr. *fosfor* 21
svierka (význ.) 16
synekdocha 198
synonymy: u Timravy 135; pomer k základ. slov. fondu *284*
syntaktická jednotka *402*
syntax 59; *91, 187, 367, 381:* slovesa *byť — som 398—405*
sypákový otvor — spr. *sypací otvor* 178
syrup 272; *148, 339, 387*
šnek — spr. *skrutkový prevod* 178
špaňodolit = spr. *herrengrundit* 20 n.
šrafa — šrafovať 287
štôlňa — štôla 318 n.
štrajk a odvodeniny 28
štrajkolomec a odvodeniny 26—28
štrukturalizmus: vplyv na pedagog. prácu 187; v literatúre 185 n.; a otázky prekladania *155 n.*
šturmovčina 61
štýl: hovorové a nárečové znaky 174, 175; individuálny *186;* jazykový 248; *248;* literárnoumelecký *186;* Hečkov 192; Jilemnického 51; Timravy 130 n.; neutrálny *185;* odborný 97—102, *416;* popularizačný 171; telegrafický 171
štylistika 190; druhy jazykových prejavov 57, 175, 220; lingvistická *187;* štylistická diferenciácia 180; štylistické prostriedky 12; štylistický rozbor nárečového textu *282*
šúpatko — spr. *posúvač* 178
tavenie 177
taviť a odvodeniny 18
ťažitko — ťažidlo 357
tečňa (čes.) 17
teória dvoch signálových sústav 309
teória odrazu 15
terminologia: 47 n., 60, 99 n., 102, 111, 161, 171, 177, 203, 307, *415 n.* jazykovedná *415 n.* obrábania kovov *309;* technická 14—23; tvorenie termínov odvodzovaním 16, 18 n.; vplyv českej terminologie 16 n.; v technických príručkách 175—179
tlačivá: vypĺňanie 210—213
točovka — sústruh 110—114
tokár a odvodeniny 111, 112, 114
topenie 177
topiť a odvodeniny 18
topná *šachta, stena* — spr. *vyhrievacia* 178
tračník — spr. *výstupná časť* 171
transgressivum pozri prechodník
transformátor — pretvorník? 287
transkripcia: vedecká a bežná *361 n.*
transliterácia *362*
troma — tromi 389
tryskový — spr. *dýzový* 178
tuhé palivo, skupenstvo 171
tukopot — spr. *tukový pot* 72
túžiť po niečom, po niekom, za niekým, za niečím 63 n.
tužka 390
tvaroslovie: pri vyučovaní gramatiky *205*
tvorenie slov: od základného slovného fondu 69; odvodzovaním 16, 18 n.
týčnica = spr. *dotyčnica* 17
týmus 172
ukazovateľ 173, 388
úloha — úkol 256
úlohy: na sovietskych školách 109; kontrola 109
úmerný 160 n.

umorovateľ *112, 173*
umiestniť; umiestňovať — umiestiť; umiesťovať 23 n.
úpravňa — úpravovňa 320
určovací sklad (determinatívna syntagma) *405*
usilovať sa 307—309
usmerniť 24
uskladniť 24
ustálené spojenia 198
ústny prejav: na javisku 175; vo filme 220; výcvik 57
ušnica 172
útlm — spr. *útlak* 172
úvodzovky: 162—164; chyby žiakov 163; v nových Pravidlách 164
užiť — užívať a odvodeniny *405—411*
užitočník = spr. *ekonomizér* 21
vakcína 182
varla — vajce 171
večera — večer 285—286
veľké písmená: 180 n., 276; *334, 339, 389;* v ruskom pravopise *97*
veta: citoslovcová *266;* čiarka, výkričník po oslovení *262;* dvojčlenná 141 n.; *399, 403;* jednočlenná 141 n.; *399, 400, 402; 265* náuka o vete 148—145; oslovenie vo vete *261 n.* podradená 104; pomenovacia jednotka *257 n.;* pomocné slová, predložky, spojky a častice vo vete *262 n.;* priradená 104; prisudzovanie (predikácia) *259;* prívlastková *413;* rozbor 123, 242; *257—270;* s neosobnou väzbou zvratného slovesa 144; s neurčitým podmetom 143 n.; s osobnou väzbou 144; sklad (vetná dvojica) *259 n.;* stavba vety u Jilemnického 51; u Timravy 136; určovanie (determinácia) *259;* určovanie vetných členov *260;* vložená veta u Timravy 131, 136; východisková pri vyučovaní 241 n.; vzťažná vedľajšia 4
vetná dvojica *259*
vetná intonácia 141, 175
vetný člen: formálny *412;* viacnásobný 205; určovanie *260;* slová nemajúce platnosť vetných členov *261*
vetotvorný postup 139 n
vetný základ 142
vid slovesný 6, 8; umelecké využitie 197; v ruštine 72
Vihorlat 339, 387
vírus, virológia 255
vložky *261*
vodnatosť — vodnosť 19
vokalizácia: predložiek 284 n.
vokatív 194, 197, 293
voľne — voľno 235
vozidlo 15
vše, zavše 184
všímať si niečo 191
vulgarizmy v jazyku 200 n.
vybrané slová: *143, 339, 352;* revízia *333*
výhrevňa 18
východiskový text pozri vyučovanie
výkričník za oslovením vo vete *269*
vymeniteľný — výmenný 19
vymurovka — zamurovka 177
vysávač 202
výslovnosť: hlásky *ä* pozri pravopis; hlásky *ľ* pozri *ľ;* podľa nových Pravidiel *336, 339;* predložky *s, so, z, zo* pozri predložky; predpony *s-, so-, z-, zo-* pozri predpony; spisovná 166 n., 174, 175; *356, 362, 389;* v ruštine 245; variácie výslovnosti hlásky *l 231 n.*
vyučovanie: češtiny 57; *100 n.;* ruštiny 73 n., 89 n., 92, 95, 241 n.; slovenčiny 4, 77; *393—398,* na školách pre výchovu učiteľov *397 n.; 137 n.;* jazyková správnosť *8, 139;* jazyková úroveň učiteľov *8 n.;* názorné vyučovanie *138;* otázka nárečia *2, 7, 8;* príprava na vyučovanie *5 n.;* učebnice: 1 n., 54 n., 119 n., 122—128, 165 n., 173, 241 n., 246 n.; *396 n.;* učiteľova reč, jej vonkajšia a vnútorná stránka *1—5;* výklad gramatických termínov *205 n.;* význam jazyka *1, 10*
využite naše služby 190
vzdialenosť 17
vzor: nové gramatické vzory v školskej praxi *300 n.;* podstatné znaky *303;* úloha gramat. vzoru *302*
vzťah — pomer 158—161
vzťahovať sa 160
vzťahový 160
vzťažná prítomnosť (u Štúra) = relatívny čas 5
vždy 184
zábrit 16
záchvat — zachvátenie 61
zachycovač; zachycovadlo 17
záchytka 17
základný slovný fond 95, 66; *65, 284;* otázka homoným a synoným *284;* v histórii jazyka *284;* v tvorbe autora *284;* vývin 70; zmeny 69
záklopka 286
zámená: dvojtvary *30;* enklitické 123; *kto, čo 260;* kvantita tvarov zámena *on* 275; *219 n., 366, 369;* privlastňovacie *114, 260;* prívlastku *294; sám* vo funkcii: doplnku *291;* menného prísudku *291; sám — samý 289—300;* skloňovanie v návrhu nových Pravidiel *114, 336, 364, 388;* ukazovacie 200; zvratné *sa, si* vo vete *262*
zamurovka — zamurávka 177

zaoberať sa niečím 261
zastaralé výrazy ako štylistický prostriedok *156*
zástavka — *zastávka* 63—64
zavodniť 24
zavše 184
zdeř (čs.) 16
zdierať (význ.) 16
zdúvadlo — *vzdúvadlo* *286*
zdvojnásobiť *180*
zjazd (na lyžiach) *387*
zmariť 25
zmárniť 25
zlomky *115*
značky: v návrhu Pravidiel *36;* značkové slová 62—63; *178*
zmnohonásobiť 180
znásobiť 180
zpakruky 263
zrniny či zrnoviny *191*
zvlákňovací kúpeľ 179
„zvrchovaná prítomnosť" (u Štúra) = absolútny čas prítomný 5
žiar — *žiara* 177
žiaruvzdorné látky 178
žid — *Žid* 115, 116

MENNÝ INDEX

Alexandrov G. F. 239
Andrejčin Ľ. 103; *53*
Arany 7; *175, 301*
Avanesov R. I. 93, 94, 96
Babiaková — Bajová M. *55*
Bajza J. I. 163
Bakoš Ľ. *321*
Banik A. A. 266
Baranskij N. N. *421*
Barchudarov S. G. 78, 92, 95, 239; *396*
Bartek H. 48, 274; *11*
Baudiš J. 235
Bečka J. 56
Béder *384*
Bednár A. *369*
Bednárik *401*
Belaš 308
Beleckij A. J. 188, 189, 190; *183*
Belik 308
Belinskij 304, 311
Bendová K. 319
Beneš E. Dr. 1
Bernáth P. 119; *301*
Bernolák A. 25, 111, 112, 266; *24, 227, 328, 337, 338, 385, 405, 406, 407, 408*
Bernštejn S. J. 33
Beseda 179
Betáková V. *282*
Bělič J. 312; *321, 346—347, 351, 352, 353, 355, 384*
Blagoj 190
Blanár V. 103—105; *11—17, 52—55, 225, 280, 281, 312, 348—350, 384*
Bodnárová M. 170 n.
Borkovskij V. J. 94
Borodáč J. *219*
Botto J. 43
Branko P. 163 214—233; *155, 215—219*
Buffa F. 275—278, 315—317; *55—60, 192, 286, 287, 309, 319*
Bulachovský L. A. 96
Conrad J. 48
Cpin Št. 122
Czambel S. 6, 7, 61, 184; *24, 228, 301, 302, 385*
Čechová O. *350—352*
Čechová S. 298, 299, 301, 302
Čeněk B. *417*
Čerňanský S. *24*
Černych P. J. 95, 308
Čikobava A. S. 95; *313*
Čisťjakov V. M. 239, 240, 241
Čukovskij K. *307*
Čulenová E. 105, 109, 258; *418*
Dąmbrowska M. 55
Damborský J. 7, 13, 61; *25, 175, 228, 301*
Dante 188
Dobromyslov V. A. 239
Dobrovský J. 234; *312, 322, 343*
Dobosiewicz S. *274*
Dobšinský P. 44
Dokulil M. 258; *349*
Doroszewski W. *275*
Dostál *314*
Dramaliev K. *52 n.*
Drozdev 186
Dubnický J. 45
Dujčíková *63, 102—103, 189—190, 287, 318, 416, 428*
Dullová Ľ. *427*
Ďurovič Ľ. 5, 12, 14, 104, 234, 235, 258; *268, 357—359, 418*
Dvonč L. 141—151, 178—180, 188—189, 191, 193—204, 255 n., 279—283, 415—418
E. J. (Jóna E.) 184
Engels 187, 189; *66*
Erenburg I. 308
Ertl 13
Fajnor V. 110
Fándli 163
Felix J. *155*
Ferenčík J. 298, 299, 302; *155*
Ferianc O. 45
Figuli M. *401, 404, 408*
Filin F. P. 94
Filipec 258
Fjodorov A. 303
Fjodorov V. *273*
Fominová 185
Frýdecký 111
Galkinová-Fedoruková J. M. 95
Gebauer J. 13; *408*
Glezerman G. 185
Gogoľ N. V. 302, 310
Goláň K. 121
Gonda J. *309*
Gorký 191, 201
Gorškov A. S. 176
Gosiorovský M. 26—28; *137, 377—380, 408*
Gottwald K. 1, 27, 29, 30, 32, 63, 121, 231
Grigorjevová R. D. 146, 148
Grinská N. P. 94
Grot *351*
Guchmanová M. M. 11
Gvozdev A. N. 89, 90, 240, 269, 312 n.; *187 n.*
Habovštiak A. 192—201; *124—126, 225—234, 426*
Hála B. *231*
Halás R. G. 255
Hamaliar 132
Hanka V. 234
Hattala M. 6, 7, 234; *228, 365, 385*
Havlová 258
Havránek B. 9, 54, 95, 173, 235, 258; *100, 312, 313, 321, 343—344, 360—363, 376, 382, 384, 409*
Hečko Fr. 192 n., 296, 297,

306; *124, 344—346, 353, 401, 405, 406, 407, 408*
Helcl 258
Hk (Horák) 64
Hlavatý 162
Hodža M. M. 163; *385*
Hollý *385*
Holub J. 148, 274
Horák A. *321*
Horák G. 56—58, 119, 122—128, 130, 149—157, 165, 173—175, 204—214, 241—246, 268; *1—10, 105—110, 281, 282, 300—304, 309—312, 318—319, 384*
Horák J. 319, *401*
Horálek K. 258; *281, 315*
Horecký J. 14—23, 54—56, 58—60, 94—96, 97—102, 110—114, 158—161, 161—162, 167—170, 170—171, 171—173, 175—179, 202—205, 212, 255—257, 258, 261, 262, 267, 268, 271, 274—275, 312—314, 314—315, 318, 319; *62 n., 77—81, 110—115, 151—154, 171—175, 187—188, 191, 199, 203, 220, 270—274, 274—279, 282, 287, 317, 320, 384, 415, 416, 418, 421—423, 424—425, 427—428*
Hrišťová M. *321*
Hrušovský I. *321*
Hudák Š. *87—91*
Hurban J. M. 6; *385*
Hus J. 112; *343*
Hviezdoslav P. O. 131, 184, 201, 299; *326, 328, 385*
Hý (Horecký J.) 182—183, 183—184
Hysková A. 52—54
Chorváth M. *372—375*
Chrobák D. *400, 401, 402*
Isačenko A. V. 4—14, 234, 235, 236. 258, 300; *313, 418*
Ivančiková E. 91—94
Jakobson 311
Jakubinskij 311
Janáček *100*
Jančovič 111
Jánošík A. 23—26, 264; *135—136, 219, 365, 369, 416*
Janský 258
Janů A. 56
Jedlička A. 9, 173, 235; *100, 409*
Jefimov A. I. 310, 311; *284*
Jégé 184, 261; *399, 402, 403, 408*
Jegolin A. *184*
Jelínek J. 56; *100, 183*
Jenčo I. *376—377*
Jesenská Z. 298, 300, 301, 301—307; *155, 352—355, 367, 384*
Jesenský J. 45, 262; *326, 328, 385, 401, 404*
Jilemnický P. 12, 13, 28, 42, 48, n., 49, 50, 51, 52, 63; 201, 306; *326, 328, 385, 408*
Jóna E. 48—52, 121, 129—138, 173, 233—236, 265—275; *270, 393—398, 415, 416, 418*
Jugov A. 201
Jungmann 112
Jurkovič P. 175
Jurovský 158
Kairov J. A. 238 n.
Kálal K. 111
Kálal M. 111, 184, 274; *407*
Kalinčiak *326, 328, 385, 401, 405*
Kalinin I. A. *65—71*
Karpov I. P. 309, 310
Karskij 311
Karvaš P. *417*
Katajev Valentín 308; *304*
Király P. *283*
Klimov N. M. 171
Kliský R. *355*
Klocová E. 149 n.
Klokoč O. *321, 384*
Kochol *215*
Kolek J. 255
Komorovský J. 85
Kompiš 111
Kondrašov N. A. 96
Kopecký L. 258
Kopečná E. *205*
Kopečný 274
Kostolný O. *355*
Kotta 112
Krajčovič R. *367—369*
Kráľ F. 44; *401, 404, 406*
Kráľ J. 306; *328, 385*
Krasko I. 319
Kratochvíl S. 58
Kriučkov C. Je *132, 396*
Krjučkov S. E. *47*
Krupskaja N. 28
Kubín 111
Kučerová E. *418—421*
Kukučín M. 9, 12, 13, 43, 130, 184, 201; *326, 328, 385, 399, 401, 402, 403, 405, 406, 407*
Kurz *313, 315*
Kuznecov P. S. 94, 96; *97*
L. L. (Dvonč L.) 184
Lapárová V. 65, 71—77, 298, 299, 301, 302; *251—254, 304—307, 418*
Larin M. N. 175
Lenin V. I. 1, 28, 95, 121, 122, 187, 191, 192, 307, 308; *354*
Letz Belo 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 61, 103, 104, 235; *92, 152, 175, 197, 301, 418*
Levin A. *185 n.*
Lichard D. 21
Lomonosov 351; *314, 351*
Loos 111, 184
Lúčan *384*
Lurija A. R. 310
Machek *314*
Majakovský 191
Makarenko A. S. 299
Malíková O. 89, 258; *65—71, 247—251, 416*
Man 258
Maróthy-Šoltésová E. 133
Marr N. J. 11, 70, 73, 74, 77, 78, 91, 96, 234, 307, 309; *65*
Marsinová M. 41—45, 267, 268
Martinka J. *421*
Marx K. 83, 187, 189, 318; *66, 322*
Masaryk T. G. 1
Mattuša P. 175
Matuška A. *359—360, 399, 404*
Matyjčenko *396*
Mazúr S. 23
Meč L. 167, 170

Mejlach 191
Meličková H. 174
Meliš-Čuga Ľ. *116—124, 220*
Menšík J. 131, 132
Meščaninov I. I. 74, 234
Mičátek *418*
Michál J. 2, 7, 9, 13, 121, 235; *22, 155, 175, 301, 304*
Mináč V. *402, 408*
Mináčová *218*
Mladenov S. *53*
Mordinov A. J. 307
Moric *401*
Mosolov V. P. 255 n.
Mózer Fr. *350, 354, 384*
Mráz A. 163, 164
Mráz Fr. 6, 7
Mucala 258
Mukařovský J. 187
Nazjút J. 176
Nedvěd Anton *321—322*
Nejedlý Z. 95
Neman 306
Nikiforov S. D. 94
Nosáľ J. 175
Novák Ľ. 258, 266, 267; *347—348, 352*
Novikov V. V. 201; *183*
Novomeský L. 2, 268
Oberpfalcer Fr. 235
Obnorskij S. P. 92, 94, 96, 311
Oktábec 258
Ondreička K. 122
Ondrejov *399, 401, 402, 403, 404, 406*
Ondrus P. *97—100, 183—186, 238—241, 284—285*
Ondruš Š. 94
Opavský *384*
Oravec J. 120, 145—148, 205—209, 246—255, 296; *17—26, 100—102, 134—135, 289, 312—315, 405—411, 416*
Orbán G. 167, 170
Orlová V. G. 94
Orlovský 7; *175, 301*
Ožegov S. 96; *232*
Paclt J. 47—48, 161, 162
Palkovič J. 111, 184
Panfiorov 308
Paňkevyč I. *283*
Pauliny E. 6, 130, 175, 234, 267, 267, 271; *280, 282, 307—309, 314, 384, 416*
Pavlík O. *138, 322—328, 328, 341, 353, 382—384, 384*
Pavlov I. P. 309, 310; *138*
Peciar Š. 1—4, 51, 54, 85, 89, 94, 105, 109, 116, 119, 119—122, 120, 165—167, 258, 267, 268, 274, 278—298, 314; *64, 81—86, 94—97, 132—133, 134, 155—160, 279, 280, 288, 290, 321, 328—341, 342, 343, 351, 372, 380—382, 384*
Pechány 184
Percov *186*
Petrikovič J. 38—41, 210—213; *160—164*
Pišút M. *375—376*
Plávka O. *401, 405*
Polák V. *282*
Poľjakov V. G. 241
Popov I. A. 104
Potebňa 234
Prídavok 122; *301*
Puškin 93, 190
-r (Peciar Št.) 61, 61—62, 62, 62—63, 179—180, 180, 180—181
Rázus M. 319; *401, 402, 403, 404*
Reviakin A. *186*
Roudný 258
Rozner 302, 303
Roždestvenskij V. S. *94*
Rudnev *312, 313*
Rumpel M. 119, 122, 165; *301*
Ružička J. 45, 138—145, 267, 268; *91—93, 175—178, 257, 280, 314, 321, 384, 398—405, 412—413, 415, 416, 418*
Salva K. 111
Sásiková M. 89; *418*
Sekaninová-Čulenová E. 243 n.; *425—426*
Schnek R. 236—238, 258, 307—312; *181*
Schnek Zd. 211
Selecký A. 119
Serebrennikov B. A. 95
Sirácky *417*
Sládkovič A. 163; *328, 385, 405*
Slančík P. 130
Slančíková B. 130
Smiešková E. *224, 285, 286*
Smirnov 192
Smrek J. *406*
Sochin F. A. 310
Sochor 258
Spirkin A. G. 309
Schramek P. 176
Stalin J. V. 1, 12, 14, 21, 56, 65 n., 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 82, 83, 85, 89, 91, 94, 95, 99, 115, 116, 121, 130, 138, 146, 173, 185, 187, 188, 190, 191, 201, 202, 206,, 211, 226, 231, 238, 239, 247, 265, 268, 269, 307, 308, 309, 310, 312; *47, 279, 321, 323, 324, 328, 330, 331, 332, 332, 334, 335, 351, 352, 354, 373, 377, 386, 394, 395*
Stanislav J. 103, 105, 195, 266; *226, 231, 280, 368*
Stodola I. *401, 402, 403, 406*
Stoľarov I. *71—77*
Suchotin V. V. 93
Surkov J. 308
Svetlajev *396*
Svoboda J. 175
Sýkora E. *138, 393*
Šachmatov 234
Šalingová M. 262—263, 263, 263—264, 319—320; *27—34, 60—61, 61—62, 63 n., 190, 191 n.*
Šapiro A. B. 93, 269, 310
Ščerba L. V. 75, 234; *127, 396*
Ščerbina *186*
Šimkovič A. *215*
Šiškinová *186*
Škerin 308
Škultéty J. *290, 296, 408*
Šmatlák St. 130
Šmidkeová L. *321*
Šmilauer V. 12, 104, 209
Šolochov 303; *155*
Šoltésová E. 43; *405*

Štolc J. 267, 268; *226, 282, 363—364, 413—415, 416*
Štúr Ľ. 5, 6, 8, 234, 235, 266; *24, 322, 326, 328, 332, 335, 338, 385*
Švantner *400, 401, 402, 405*
Tajovský J. G. 173 n., 184; *326, 328, 385, 399, 401, 402, 404*
Takáčová M. 299
Tarasenkov A. *185*
Tatarka D. 184; *103, 399, 406*
Tekučov A. V. 85
Teodorov — Balan A. *53*
Tibenský J. 268
Timrava 129 n., 201; *326, 328, 385, 399, 404*
Tóbik *415*
Tokarski J. *274*
Tolstoj L. V. 191
Tomaševskij B. *184 n.*
Tomčík M. 185—192
Toper P. 303
Trávníček Fr. 113, 258, 269; *183, 312, 314, 321, 341—342, 350, 351, 355, 366, 382, 384, 416, 428*
Trediakovskij *351*
Tvrdý P. 184
Tvrdý V. 111; *407*
Ťažký A. 27
uffa (Buffa F.) 64, 182
Uhlár V. 29—38, 48, 114—118, 162—164, 298—301; *155, 364—366, 427*
Urban M. 261; *401, 408*
Ušakov D. N. 262, 301, 302; *132*
Ušinskij K. D. *72*
Váhala Fr. *321, 371—372, 384*
Vajanský *399*
Valach G. 174
Vansová T. *408*
Vavro J. *290, 296*
Vážny *11, 299*
Vendryes J. 234
Viest I. 110, 319
Viliams R. T. *273*
Vinogradov V. V. 65, 91, 92, 95, 96, 103, 141, 146, 147, 195, 234, 239, 311; *184, 186, 349, 388, 396*
Vinokur 308
Višňák J. *100*
Vlček J. 163
Vu (Uhlár V.) 181—182
Vysotskij S. S. 94
Wieczorkiewicz B. *274*
Weingart M. 234
Záborský V. *226, 355—357, 367, 376, 384*
Zachar K. L. 173
Zauner A. *142*
Zápotocký A. 27
Záturecký A. 110, 111, 112
Zemskij *396*
Zguriška Z. 163
Zima J. 258; *100*
Získal A. *100*
Zoch I. *360*
Žigo J. 7
Žirmunskij 311

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. — Povolené výmerom PIO č. 21.098/51-II/3-413. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. — Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto dvojčíslo vyšlo v decembri 1953.